

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

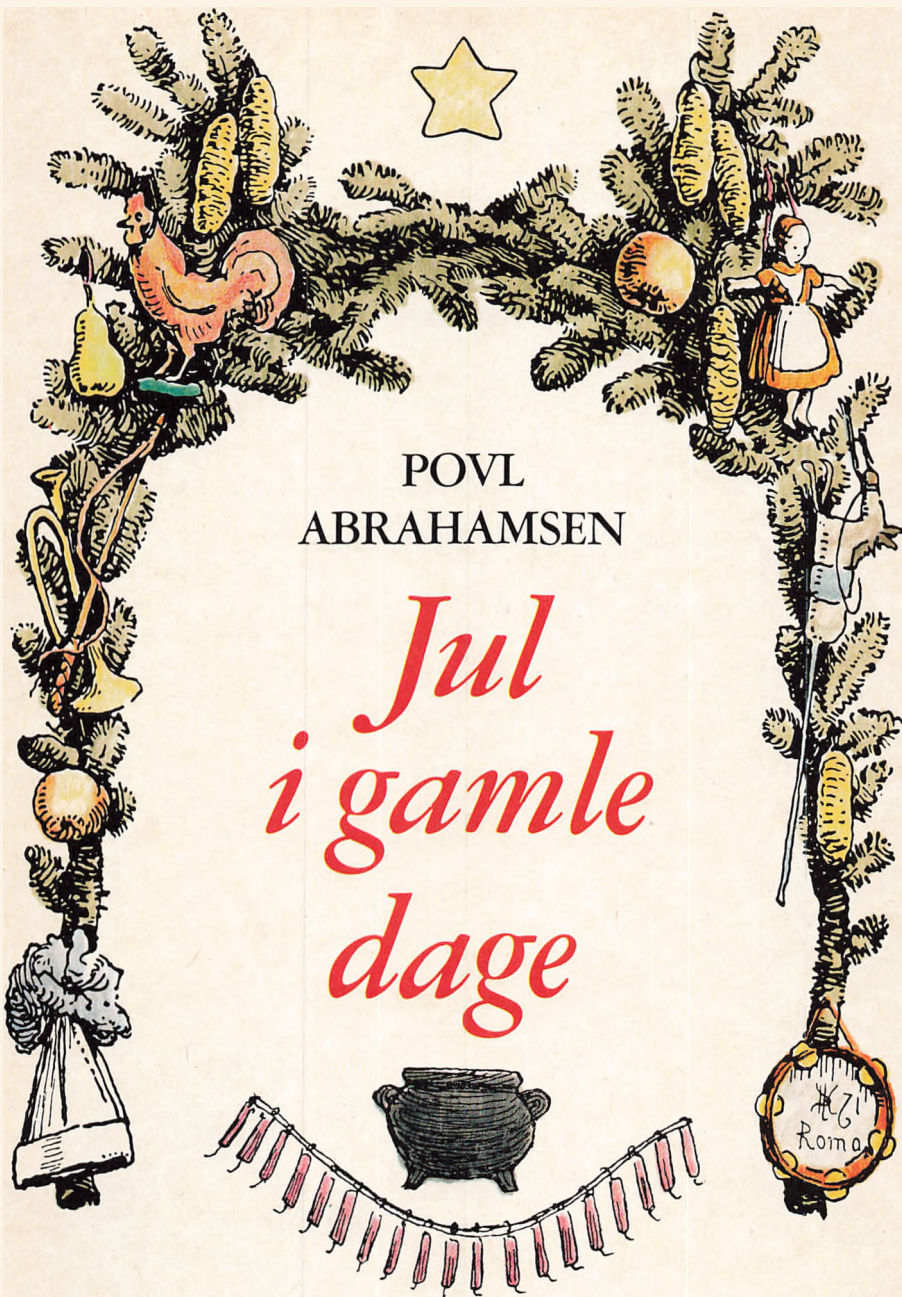

POVL ABRAHAMSEN

Jul i gamle dage

LADEMANN

POVL
ABRAHAMSEN

*Jul
i gamle
dage*

LADEMANN

»Rør kun ikke ved min gamle Jul!«	3
»Moder er i Køkkenet ...« JULEN FORBEREDES	4
»Sikken Guds Velsignelse af Mad ...« JULESUL	6
»Nu glædes Gamle og Unge ...« JULEBAG	8
»Han lagdes i et Krybberum ...« JULENS OVERTRO	10
»Du fattige Spurv! flyv ned fra Tag ...« JUL OG GODGØRENHED	12
»Med Lys som Fugle paa Kviste ...« JULELYS OG STAGER	14
»Du grønne, dejlige Træ, Goddag! ...« JULETRÆETS FORLØBERE	16
»Højt fra Træets grønne Top ...« JULETRÆETS UDBREDELSE	18
»Pyntet smukt af en usynlig Haand ...« DEN FØRSTE JULEPYNT	20
»Hjertes klippet med en Saks ...« JULESTADS AF PAPIR	22
»Kræmmerhus med krøllet Hank ...« KRÆMMERHUSE OG KLIPPEARK	24
»På Loftet sidder Nissen ...« NISSER OG JULEMÆND	26
»Da vandrer - Peter, hører du? - ...« JULEOVERHØRING	28
»At Poeterne bli'er fler og fler ...« JULEGAVEVERS	30
»Og siger hun takker Herren og Fruen ...« JULERENTE	32
»Sikken voldsom Trængsel og Alarm ...« JUL OG KUNDER	34
»Læg nu smukt din Haand i min ...« DANSEN OM TRÆET	36
»Vi løber dig med Sang imod ...« JULENS SALMER	38
»Nu er det Jul igen ...« JULENS SANGE	40
»Giv mig kun et Kys, det er jo Jul ...« JULESTUEN	42
»Paa Gaden knalder det Skud paa Skud ...« JULESPILOPPER	44
»Og Østens Vise offred der ...« JULEMÆRKER - JULESLUT	46
»Julen har Englelyd ...« CITAT- OG LITTERATUROVERSIGT	48
REGISTER	49

JUL I GAMLE DAGE

© Lademann Forlagsaktieselskab
og Povl Abrahamsen

Forlagsredaktion: Ib Askholm

Produktion: Anders Wilsbech

Sats: Mogens Raffel

Repro: Hesthaven A/S

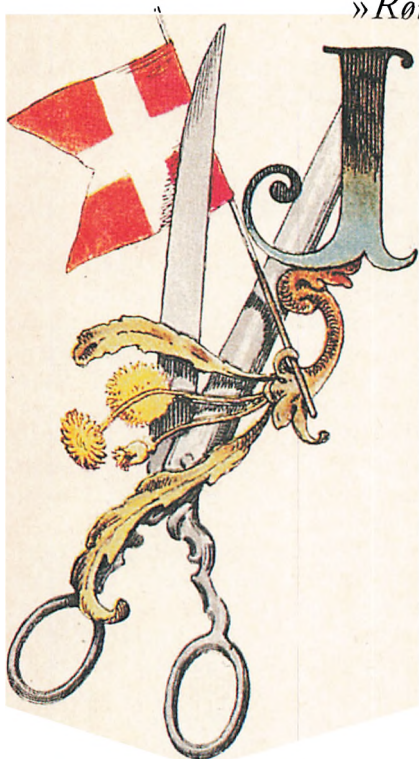
Tryk: Recato A/S

ISBN: 87-15-07641-5

Denne lille nisse er tegnet af Lorenz Frölich som
ex libris til vor store folkemindeamler H. F.
Feilberg, hvem vi skylder megen viden om skik og
brug i gamle dage.

»Rør kun ikke ved min gamle Jul!«

»Vor gamle jul« er et herligt sammensurium af romersk og nordisk hedenskab forbundet med kristendom, der yderligere er tilført en spraglet masse traditioner fra alverdens lande gennem reklameverdenen. Sådan var det også, da Peter Faber omkring 1850 skrev:

*Drej kun Universet helt omkring,
vend kun op og ned paa alle Ting,
Jorden med – thi den er falsk og hul
rør kun ikke ved min gamle Jul!*

Det er allerede gammelt kulturgods, der overtages, da den kristne kirke i år 354 ansætter Kristi fødselsdag til nogenlunde tidspunktet for den hedenske romerske midvinterfest, saturnalienne.

I 300-tallet omtales måneden no-

vember som *fruma julleis*, tolket som måneden før *julleis*, der skal forstås som offerfest og på oldnordisk bliver til *hjul* og *joul*.

Det er også denne fest, der omtales i Haraldskvadet fra ca. år 870, hvor Thorbjørn Hornklofi kvæder om Harald Hårfager:

*Ude på havet vil han drikke jul
den højtstræbende konge
om han skal kunne herske ...*

Denne som andre tidlige kilder viser, at julen eller solhvervsfesten også var et drikkegilde, hvor man både åd og drak guderne til.

At det overdrevne spiseri også fulgte med middelalderens jul læses ud af kirkespillene, hvor et yndet optrin var træppen mellem julen og fasten; den sidste anklager julen for umådehold og truer den med pisken efter langfredags skriftemål, en trussel der dog ikke havde større virkning.

Senere århundreders pietisme har heller ikke fået bugt med spiseriet som et af de væsentligste indslag i julefesten.

Det er derfor naturligt at indlede festlighederne med beskrivelse af forberedelserne til gæstebudet.

Tegning af H. C. Ley, 1875 (detalje).

»Moder er i Køkkenet ...«

Illustration fra »Peters Jul« 1889.

Man er tilbøjelig til at tro, at gammeldags jul på landet var ensbetydende med vældige ædegilder for alle. Man glemmer, at det der dengang blev skrevet ned, normalt er foregået i velhavende kredse.

Forholdene hos småkårsfolk både på landet og i byen nød derimod sjældent skribenternes bevågenhed. Når man derfor støder på optegnelser om karrige kår, kan man fristes til at opfatte det som undtagelser. Dog har mange, selv i vort århundrede, oplevet at der blev spist samme seje surgrød juleaften, som årets øvrige aftener. Surgrød er grove bygkorn kogt i kærnemælk.

Det var dog sjældent, at denne særlige aften ikke blev helligholdt

under en eller anden beskeden form. »Festen« kunne begrænse sig til, at der lyste en tællepråse midt på bordet eller foran far i huset, så han kunne stave sig gennem juleevangeliet, for oplæsning af julebudskabet var skik i alle lag.

Tællepråsen var en enkelt væge dyppet sparsomt i tælle, dvs. fårefedt. Sammenlignet med dagligdagens lysepind, gav tællepråsen et næsten blændende lys fra sig. Lysepinden var træspåner fra gamle harpiksmættede fyrrestubbe. De lyste dog tilstrækkeligt op, til at man kunne klare hverdagsaftens mange sysler.

Bortset fra aftenerne i juleugen var det en helligbrøde at sidde uvirksom hen. Dette slet intet at foretage sig, må for fattigfolk i sig selv have været en næsten overdådig luksus. Selv om det var ugudeligt, har mange nu nok sneget sig til at foretage sig et eller andet nyttigt, om ikke juleaften, så dog de senere aftener i juleugen; for føden skulle jo bjerges.

Julebordets overdådighed var heller ikke tyngende på de småbrug, hvor besætningen netop dannede grundlag for lidt torvehandel. I disse hjem blev det ringeste kød og det

»Peters Jul« 1914, tegninger af Erik Henningsen.

JULEN FORBEREDES

harskeste smør julens glæde. Godbidderne gik til købstadens torv, hvor mere velbørgede byboere så kunne erhverve herlighederne. Byens jævne folk fik for øvrigt heller ikke del i de dejlige sager.

Forberedelserne til julen begyndte tidligt. I gamle bondealmanakker kaldes november for slagtemåned. Hos daglejeren kunne julens gris være årets eneste. Derfor forestod berusende festdage; men man sørgede for ikke at slagte samtidig med naboen, for derved kunne man stå hinanden bi.

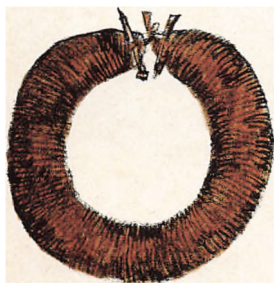
På større gårde slagtede man både

om efteråret og i vinterens løb, men juleslagtningen var den vigtigste.

Først skulle sulekarrerne skures rene. Heri gemtes saltmaden nemlig i mange måneder. Længe før morgen, når grisen skulle »stikkes«, var der travlhed i køkkenet. Mængder af vand skulle koges til at skolde grisen i, når den var slagtet, og snart efter skulle tarmene renses; de var jo som skabt til pølsekind.

Nu vidste alle på gården, hvilke gøremål de havde for de næste dage, hvor det ikke kun var julemaden, der forberedtes, men den fineste spise mange måneder frem: svinekød.

Slagtescene fra »Ude og Hjemme«, juleudgaven 1883.

Julepølse med pølsepinde. En del af det mindre reelle kød fra julegrisen blev anvendt til pølser, og tarmene blev brugt som pølsekind. Blodet blandede man med fedtstykker og eventuelt med rosiner samt krydderier for at nyde det som suppe, budding eller blodpølse. Tegning af forfatteren.

»Sikken Guds Velsignelse af Mad ...«

KNISSERNES JULEGROD

Tegning af Lorenz Frölich, »Illustreret Tidende« 1876.

Sammenlignet med vort julebord stod gårdmandsfolkets svært fordøjelige madorgie i skarp kontrast til hverdagens smalkost. Det svenske køkken har imidlertid stadig mange træk, der viser tilbage til tidligere tiders mere bastante madvaner. Juleaftensdag kaldes for *dopparedagen* (»dyppedagen«), for til frokost dyp- per man brødet i den fede suppe, hvori juleaftens skinke er kogt. Og så har man jo en god undskyldning for at tage sig en ekstra snaps.

Lignende, under navnet *mullebrød*, fandtes i det gamle danske Angel, syd for grænsen.

Den overdådighed at få serveret en kogt fersk skinke eller en varm ribbenssteg juleaften, var en begivenhed, man kunne glæde sig til hele året. I mange landbohjem regnedes det dog for så syndigt, skønt og kostbart, at fersk svinekød endda kun serveredes til bryllup, mens man juleaften lod sig nøje med saltmad; men frisksaltet i modsætning til den

hengemte saltmad, man måtte døje med før jul.

Dog blev juleaften forsødet med andre kødvarer. Røgvarerne kom sjældent på bordet, for det var dem, der kunne holde sig længst. I stedet fik man mere letfordærlige, men righoldige lækkerier, såsom blod-, lunge-, lever- og medisterpølse, finker samt *komber* eller *stoddere* – navnet afhængig af egnen; men begge de sidstnævnte retter bestod af grynboller blandet med blodet fra svin, der regnedes for særlig fint. Af og til serveredes også kalvekød. Det var altsammen festlige retter, der kunne optræde enkeltvis, ofte i mængde, efter at man havde overstået skinke- eller blodsuppe samt steg. Efter alt dette havde man heller ikke ork til ret meget mere. Det må understreges, at denne »gudsvelsignelse af mad« var forbeholdt de bedrestillede gårde.

Gåsestegen nåede aldrig til bondens julebord, medmindre han var »fin på det« ligesom præsten. Grunden var den, at gåsesteg allerede omkring midten af 1800-tallet var ved at fortrænge flæskestegen fra borgerskabets julebord, så alle gæs blev solgt på torvet.

I mange byhjem kneb det at rumme gåsen i bageovnen, hvis man i øvrigt havde en ovn. Derfor var det almindeligt at sende gåsen til bageren. Det fortælles, at en københavnsk bagermester brugte et slidt sæt spillekort til at holde rede på de indleverede stege. Et kort blev revet over; den ene halvdel stukket i stegen og den anden leveret til kunden som kvittering.

Alle tre illustrationer fra »Peters Jul« 1889.

»Nu glædes Gamle og Unge ...«

Glæden over julebordet skyldtes ikke kun de mange kødspiser, men også det fine brød. Det var nemlig ligeledes et tegn på overådighed, at man i julen lod rugbrødet ligge og kun spiste sigtebrød, eller måske endda rigtigt hvedebrød. Glæden forhøjedes ved, at man denne ene gang om året nød nogenlunde friskbagt brød. Det regnedes normalt for usundt, men den undskyldning er nok oprindelig en økonomisk husmoders påhit.

I gamle bondealmanakker kaldes december ofte for bagemåned, fordi man op til jul måtte bage særlig store mængder brød. Julebagningen skulle jo række til, så alle kunne spise, hvad de orkede i helligdagene. Men der skulle også bages *julegaver* eller *julerente*, som bl.a. var det finbrød, der udover julebordets, var en del af tjenestefolkenes løn. Hver fik sin brødration og dertil ofte et helt bjerg æbleskiver. Disse lækkerier blev gemt i kammeret og nydt i enrum. Desuden skulle der være brød nok, så ingen besøgende måtte »bære julen ud«. Alle skulle have noget med, når

»Vakkere« fra Himmerland og Herning-egnen, tegning af forfatteren.

Knækageform fra egnen omkring Kongeåen, tegning af forfatteren.

de gik; det gjaldt både husets venner og de mange fattigfolk, som også i julen drog fra gård til gård og forventede særlig rigelig almisse i form af brød og kødmat.

Mens man i Sverige endnu bager

Kagefigurer modelleret på Nysø af Thorvaldsen.

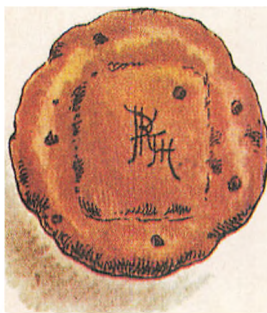

Illustration fra »Peters Jul« 1889.

gamle brødtyper til jul, de såkaldte *lusse-* eller *luciebrød*, er de særlige danske former gået af brug. Børnene på landet kunne til jul f. eks. modtage en *vakker*, som var et finbrød formet som en fugl, endda til tider på rede. Ligeledes var det i det tidlige 1800-tal skik at stemple sigtebrødet med smukt udskårne træstempler. I visse egne bagte man de hårde *knækager*. De hed sådan, fordi hver bid skulle knækkes af. De var også smukt stemplede og et yndet bytteobjekt, da hver gård havde sin form.

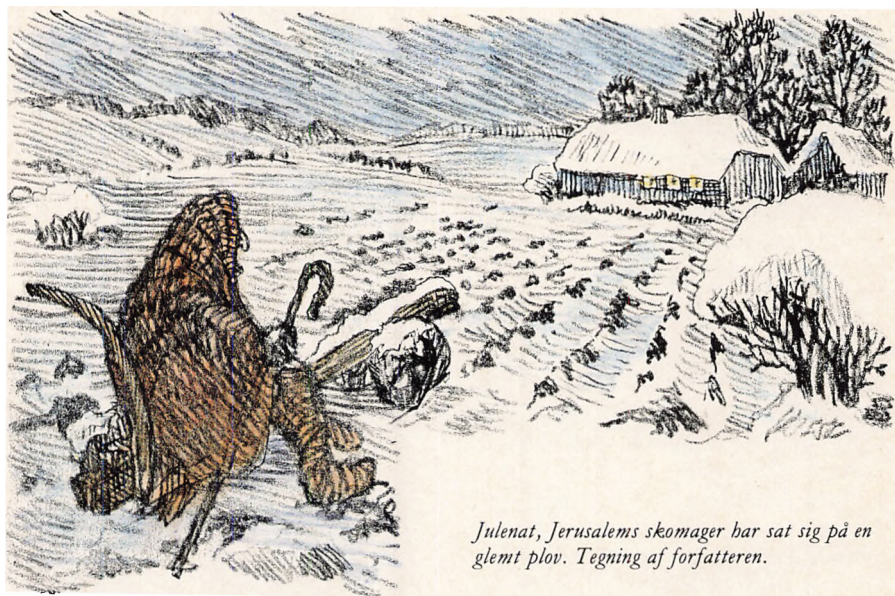
I »Peters Jul« fra 1866 spiller man nytårsaften gnav om pebernødder. Disse var – sammen med klejner, kommenskringler og brune kager – populært julebag, kendt siden middelalderen, mens marcipan har en forhistorie, der går tilbage til renessancens hofhusholdninger. Men disse for os så almindelige julegodter sås ikke på bondens bord i gamle dage. Brødet var her dominerende. Det blev modtaget med taknemmelighed og nydt med næsten religiøs ærefrygt. Det rummede skjulte kræfter, så julens sidste sigtebrød blev smuldreret og blandet i vårens såsæd; det skulle give god høst.

Illustration fra »Peters Jul« 1889.

Sjællandske sigtebrødsstempler, tegnet af forfatteren.

Julenat, Jerusalems skomager har sat sig på en glempt plov. Tegning af forfatteren.

Bondens liv og gerninger var op til vore dage i mangt og meget styret af overtro. Ikke mindst julen var omgærdet af varsler om årets gang og slægtens fremtid. Der er en smuk tanke om evigt kredsløb i det før nævnte smuldrede julebrød, som blev blandet i vårsæden.

Juleaftensdag var travl, for da skulle alt, også redskaberne på gården, være stillet ind, så Jerusalems skomager ikke kunne finde hvile under sin evige vandring. Helt galt ville det gå høsten, hvis han kunne sætte sig på en glempt plov.

Når der var ryddet op, skulle kreaturerne have foder til hele julen og gnides på tænderne med salt og sod. Det sidstnævnte sikrede mod trolddom. Yderligere blev de beskyttet ved et tjærekors på stalddøren.

Derefter var det tilrådeligt at holde sig inden døre.

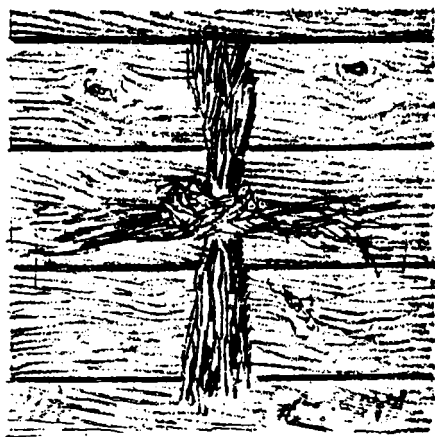
Dog, selv bag den lukkede stuedør, var man ikke helt uden forbindelse med det hinsidige, det uforklarlige. Slægtens afdøde havde nemlig for skik at deltage i festlighederne, efter at gårdfolket var gået til ro. Det troede man i hvert fald. For at vejlede de afdøde stillede man en tændt tælleprås i vinduet, ligesom man sørgede for en ekstra kuvert ved bordet. I Sverige var det skik at lade julebordet stå dækket hele højtiden igennem, tilgængeligt for afdøde slægtninge. Herhjemme nøjedes man normalt med at efterlade et brød og snapseflasken på bordet om natten. En anden udbredt svensk skik, der herhjemme kun er noteret fra Bornholm, er *julehalmen*. Det er en ejen-

JULENS OVERTRO

dommelig tradition, som både har forbindelse til jesusbarnet i krybben og til de afdødes besøg: der var stillet mad frem, og halm blev bredt ud på gulvet i storstuen, så de natlige gæster ikke blot blev godt beværtet, men tillige kunne finde hvile.

Det er muligvis tanken om barnet i krybben, der oprindelig fik gårdens karle og piger til, julen igennem, at tilbringe natten i julehalmen. Flere præster fordømte dog denne skik, da der ofte opstod højst jordiske lyster under fælleslejet. Den megen fritid skulle jo bruges til noget, for alle dagligdagens og -aftenens mere nøgterne gøremål var lagt til side i julen.

Det er en svært tolkelig overtro, at det ville gå gården og dens beboere særlig ilde, hvis drejende arbejde blev udført – ved rokken eller peberkværnen. Selv noget så tilforladeligt som at røre om i suppen blev visse steder anset for farligt.

Et halmkors lagt på gulvet i julen værnede mod onde magter. Tegning af forfatteren.

Pebr Hörberg: Julafton i småländsk bondstuga, 1795. På gulvet ligger julehalmen.

»Du fattige Spurv! flyv ned fra Tag ...«

I julen skulle alle føle sig mætte, fattigfolk såvel som det mindste kræ. Det var derfor også naturligt, at gemme høstens sidste neg, for til jul at hænge det ud til alle markens fugle. Bonden var dog nok så realistisk, at han fornemmede, at denne gerning var mere symbolsk end en hjælp af virkelig betydning for vintersultne fugle. Ja, det er slet ikke sikkert, at skikken oprindeligt har haft det sigte, at alle skulle føle sig mætte ved juletid. Måske er denne tradition i virkeligheden en sidste rest af et hedensk solhvervsoffer!

I Sverige, ikke mindst i de gamle danske landskaber, skulle neget sættes op juleaftensmorgen, men efter daggry. I den forbindelse opstod en kappestrid om at få hængt sit neg først ud; for den gård, der var tidligst på færde, ville få en særlig god høst det kommende år. Med samme håb kunne man ombinde stammen på frugttræer med en halmsime, dvs. et halmbånd.

Juleneg, tegnet af forfatteren.

Den fattige Rasmus kommer på besøg. »Peters Jul« 1889.

Juleneget vandt først indpas i byerne omkring 1870, og grønthandlerens miniatureneg er jo endnu mere symbolsk end bondens trods alt fyldigere rug- eller havreneget.

Før den moderne sociallovgivning var de fattige overladt til privat velgørenhed. I en tid, der ellers var præget af social ulighed, satte godgørenheden sig smukke blomster op under jul. At almisserne tillige gav den ædle giver sjælefred, bevirkede jo kun, at begge parter nød godt af velgerningen!

Det var almindeligt, at bønderne skænkede brød, øl og kød til fattiggården – af et omfang, der harmonerede slet med de yderst knebne rationer, som dagligdags blev tildelt »fattiglemmerne«, der »lå sognet til byrde«.

Lige så veldædig var herregårdsfruens kanefart med julekurve til fattige daglejerhjem samt til gamle Ane i Kæret; og fruene havde børnene med, for at de dog én gang om året kunne opleve ægte fattigdom og glæden ved at give.

JUL OG GODGØRENHED

Den godgørende familie, der nysgerrigt betragter den fattige Rasmus. »Peters Jul« 1914.

Første julemærke i Danmark – og i verden – med foto af Chr. IX's dronning Louise. Indtægten gik – og går – til velgørende formål: »julemærkehjemmene«.

Lidt af samme stemning opleves i »Peters Jul«, da:

*Den fattige Rasmus
er kommet herhen.
Han har det derhjemme
kun daarligt; men
nu skal vi ham nok fornøje.
Et godt Stykke Legetøj
skal han faa,
og Moer hun siger,
at hun vil gaa
og hente min ældste Troje.*

Det var også før K. K. Steinckes sociallov af 1933, at redaktør Anker Kirkeby – i 1911 – indbød til den første »Juleløses Juleaften« i København. Dette blev oprigtigt opfattet som en virkelig social institution til opmuntring for mange af hovedstadens fattige og ensomme.

Plakat af Axel Nygaard, 1918.

»Med Lys som Fugle paa Kviste ...«

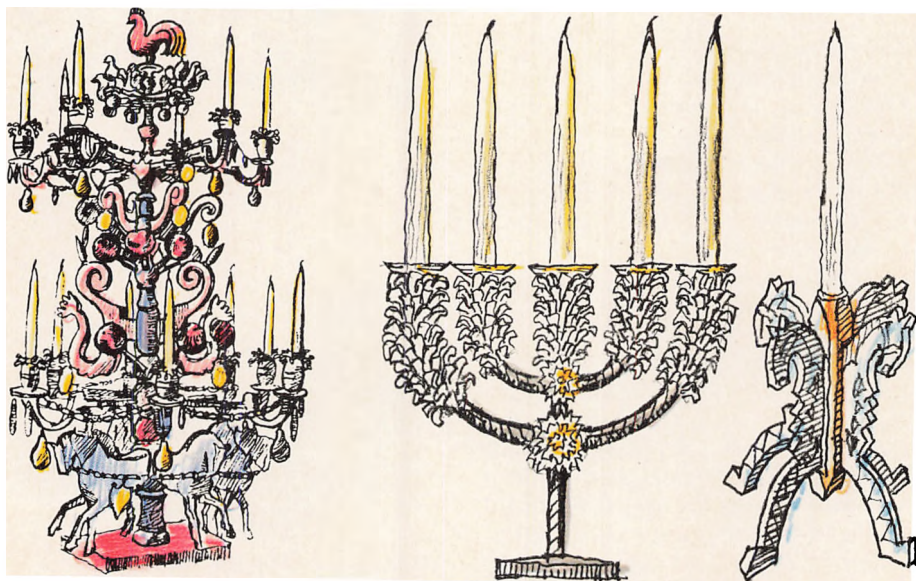
Tegning af Henrik Olrik, »Illustreret Tidende« 1862 (detalje).

Sit Sølvskab Moer nu aabnet har,
og Stadsestagen frem hun ta'er,
den med de mange Arme
– står der i »Peters Jul«, og så vidste
Peter, at »Julen kommer«.

Mange familier har endnu en

særlig julestige, der er gemt væk
resten af året. Den kan være af sølv
eller blot ubehjælpsomt udsavet i
træ, som resultat af børnenes første
sløjdundervisning.

At levende lys hører til julebordet,

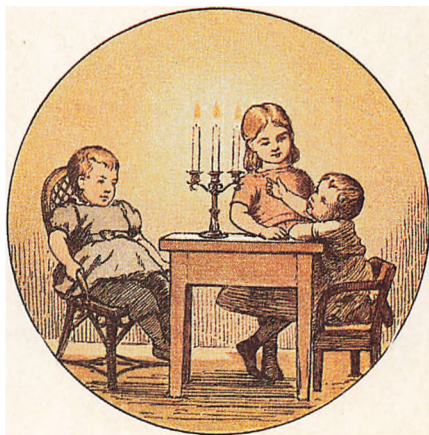
JULELYS OG STAGER

har altid været en fast regel. Det er tidligere nævnt, hvordan det kunne være begrænset til en tælleprås i stedet for dagligaftenens lysepind. I mere velstillede gårde kunne stagen dog bære flere tykke tællelys.

Skønt de gamle danske bondestager er smukke, kommer de dog sjældent op på siden af de svenske bondestager af træ eller jern. Selv i de tidligere danske områder er stagerne smukkere, end vi kender dem i det egentlige Danmark. Det kan være svært at forstå, især da danske bønder gennemgående var mere velstillede end svenske. Inden for al folkekultur er det dog en regel, at visse brugsting er genstand for en særlig kunstnerisk behandling, uden at det samme behøver være tilfældet i nabokulturer. Da svenskebønderne ofte havde flere får end deres danske kolleger, kan en bedre tilgang til tælle (fårefedt) måske forklare behovet for smukkere og større stager.

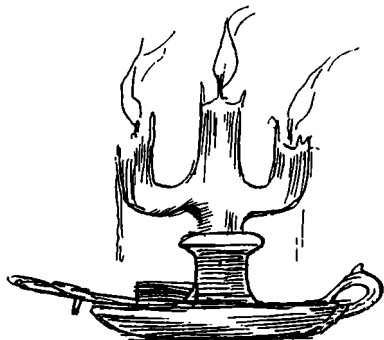
Selv om lyset på bondens julebord spredte hygge, kunne det dog også give onde varsler – om galt skulle være. Man troede, at hvis lyset uventet gik ud, ville der snart indtræffe et dødsfald på gården, og hvis lyset løb, ville den person dø først, som sad ud for den løbende tælle. Når madmor og husbond hver havde et lys, ville de – stadig ifølge overtroen – kunne se hvem af dem, der havde kortest levetid. Den hvis lys først gik ud, skulle først forlade denne verden.

Illustrationen på side 14 viser t.v. stage fra Blekinge kaldet et »jultråd« (juletræ); i midten fra Gotland, træarmene er omvundet med sølvfolie, for at den skal ligne en sølvstige; den tredje stage er fra Dragor, typen kendes i mange folkekulturer.

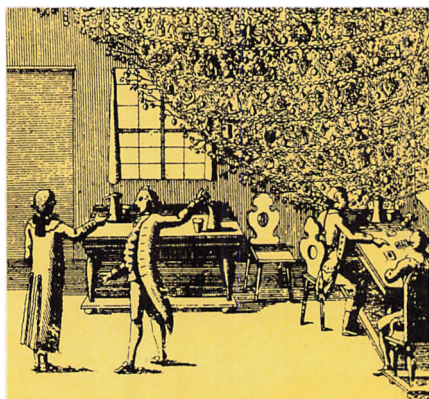
»Peters Jul« 1889.

Denne lidt uhyggelige lignelse ved menneskets livslys var heldigvis glemt, da man begyndte at bruge lys på juletræet. De første juletræslys var tællepråse, der var så bløde, at de let kunne klemmes fast på grenene. Lyseholdere med klemmer kommer frem i 1880erne, og i 1890erne de såkaldte *balancer*: lyseholdere med en kontravægt af bly. Elektriske lyskæder kommer i brug herhjemme allerede i 1910, men bliver først almindelige i slutningen af 1930erne.

»Peters Jul« 1914.

»Du grønne, dejlige Træ, Goddag!...«

Julemaj fra den tyske »Simplicianske Vidunderkalender« 1795.

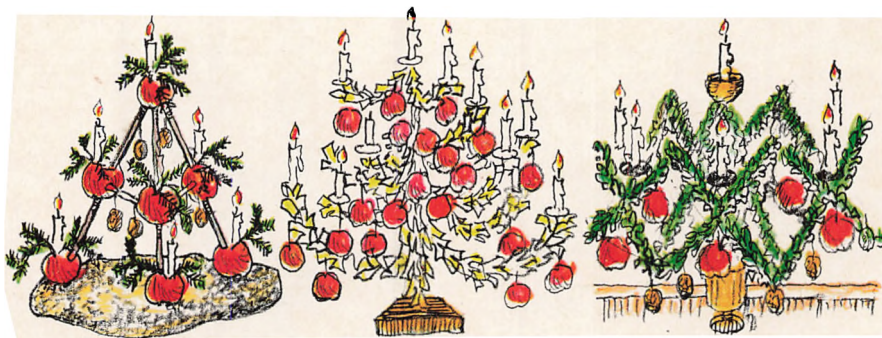
At »maje sig ud« betyder i dag, at være overpyntet »som et juletræ« – ikke nogen venlig karakteristik.

Oprindeligt har udtrykket »at maje« været knyttet til festforberedelser. Det er afledt af månedsnavnet maj, for da skulle man »maje Salen med grønne Grene«. Denne smukke skik er endnu levende under den svenske midsommerfest. Her taler man dog om »att löva logen«, når man med grønt birkeløv udsmykker loen til dans om foråret.

En *vintermaj* har derimod med julen at gøre. Det er en forgænger for

juletræet, og som dette overtaget fra Tyskland. Forbindelsen er klar til urgamle natursymboler, hvor træet eller løvet symboliserer frugtbarheden og derfor først og fremmest optræder under forårets og sommerens fester. Ønsket om slægtens fortsættelse, som er det grundlæggende i frugtbarhedskulten, får sin bekræftelse under sommersolhvervsfesten, og siden ved vintersolhverv.

Disse gamle tanker var dog ikke længere levende, da julestuen »blev majet« i forrige århundrede. Allerede før juletræet kom i brug, var det almindeligt at stikke grangrene bag skilderier og gardiner. Hjemme hos forfatterinden Thomasine Gyllembourg, P. A. Heibergs hustru, var det endda skik at opstille små upyntede graner i »salen«, dvs. stuen, op til jul. Granen var endnu ikke mere fast knyttet til julen, end at man godt kunne vælge løvvækster til at maje med. Man fik dem til at springe ud

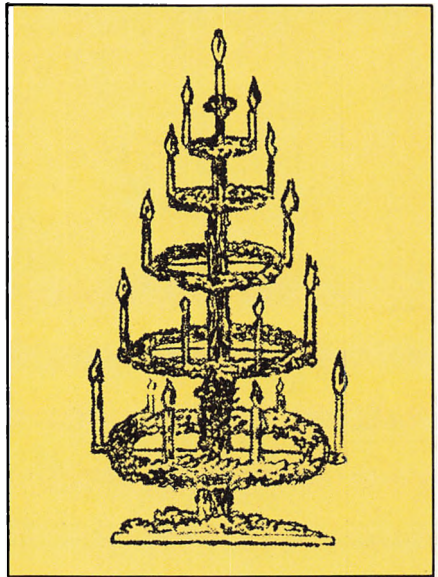
JULETRÆETS FORLØBERE

ved at stille grenene i varmt vand.

Kristtjørn er en anden form for julemaj, der fra Tyskland kom her til landet omkring 1870. Den ophængte mistelten er derimod ny i Danmark. Vi overtog først denne skik fra England omkring 1915. Den forsigtige tilnærmelse til løssluppen frugtbarhedskult, i form af kysset under misteltenen, er dog allerede blevet ganske populær.

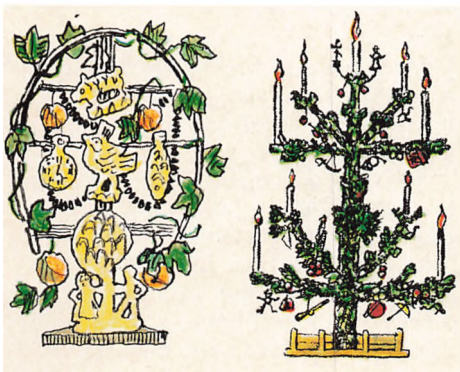
Julepyramiden er dog den vigtigste forløber for juletræet. Under adskillige former eksisterer den endnu i sit hjemland, Tyskland. Herfra har skikken bredt sig til Sønderjylland, hvor den har været i brug i dette århundrede. Her kaldtes julepyramiden et *Klausenbaum*, afledt af St. Nikolaus. Julepyramiden kan være lavet som et træ med kunstige grene, der omvikles med papirstunger og smykkes med lys og røde æbler. En garnvinde har på Rømø tjent samme formål. På øen Föhr har man brugt efeu, der slyngede sig om et stativ smykket med æbler og glaserede honningkager.

I »Flinchs Almanak« fra 1843 er gengivet en julepyramide smykket

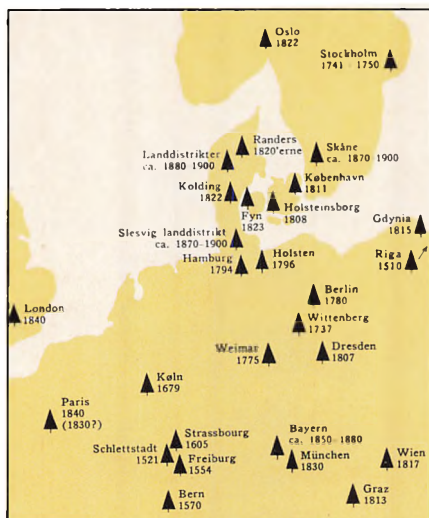
Juledekoration fra »Flinchs Almanak« 1844.

med »adventskranse«. Den nu så udbredte første bebuder af julen, adventskransen, bliver dog først almindelig her i landet efter århundredskiftet.

Juletræets forløbere, fra venstre ses: æblepyramide fra Franken, Klausenbaum fra Holsten, dekoreret garnvinde fra Rømø, efeu med glaserede honningkager fra Föhr og Klausenbaum eller – som svenskerne kaldte også dette – et jultråd, fra »Flinchs Almanak«.

»Højt fra Træets grønne Top ...«

Kortet herover viser juletræskikkens udbredelse i det nordvestlige Europa frem til 1930.

Illustrationen t.h.: Juleaften på Wandsbeck slot 1796.

Det synlige symbol på julen er i katolske lande Jesusbarnet i stalden, »julekrybben«, og hos os det grønne træ i stuen. Den smukke juletræsskik synes dog hos os ikke at være ældre end 174 år.

Juletræet var længe om at nå til Danmark. Allerede i 1510 bar medlemmerne af de ugifte købmænds laug i Riga pyntede juletræer til byens torv, og her dansede man om træet. Fra samme århundrede findes i Mellemeuropa adskillige beretninger om offentlige juletræer, der blev opstillet af håndværkernes laug. Skikken synes dog hurtigt at have vundet indpas i hjemmene i dette område. I 1521 måtte byrådet i Schlettstadt således sætte vagt ved byskoven, for at private ikke skulle hugge juletræer.

Kortet ovenfor viser dog, hvor

langsomt denne smukke skik brede sig. Det kan undre, at Bayern, midt i det oprindelige »juletræsbælte«, så sent kommer med. Det har flere årsager. For det første den stærke konservatisme blandt bønderne, der bevirkede, at man holdt fast ved julepyramiden. Til yderligere forklaring er grantræet tillige Bayerns majtræ. Det står endnu smukt udsmykket i alle landsbyer året rundt. Det var også forkærligheden for julepyramiden, som var skyld i, at juletræet først sent nåede til slesvigske bondehjem.

Fra holstenske byer og herregårde brede skikken sig til dansk adel og højborgerskab med tysk tilknytning. Så vidt man ved, blev det første juletræ tændt i 1808 hos grev Holstein på Holsteinsborg. Det var den ligeledes tyskfødte dr. phil. G. M.

JULETRÆETS UDBREDELSE

Dansk juleaften omkring midten af forrige århundrede med dans om træet og gaver på grenene. Xylografi fra »Illustreret Tidende«.

Lehmann, som i 1811 indførte skikken i København; han var i øvrigt fader til vor nationalliberale politiker Orla Lehmann. Det tændte træ i Ny Kongensgade vakte vildt postyr. Folk stimlede sammen på gaden, og da skrækken for ildebrand havde sat sig, benyttede man de til branden hentede stiger til at nå op, i forsøg på at få et kig på herligheden.

På landet bredte juletræet sig via herregårde og præstehjem, men bønderne antog kun langsomt denne højerestands skik. Først i slutningen af 1800-tallet bliver juletræet almindeligt i mere velhavende bondehjem.

Den første danske afbildning af et juletræ findes i »Frølund og Flinchs ABC« fra 1842, med følgende vers:

*Hvad er det for en Plante,
Hvad er det for et Træ,
Hvorunder Himlens Fugle
Ei bygge sig Læ?
Hvad er det for en Stamme,
der ingen Rødder bar,
og tidt dog gyldne Frugter
Paa sine Grene bar;
Som os tilsmiler grønnest,
Naar Skoven alt er hvid,
Og glæder med sin Flitter,
Smaafolk ved Aftenstid?*

– se det var der ikke mange, der kunne svare på! Og ingen kunne dengang i sin vildeste fantasi drømme om, at man hundrede år senere ligefrem ville tilplante store arealer god landbrugsjord med grantræer – blot med det formål, at fælde træerne som små, for at pynte dem med glimmer og lys for en enkelt aftenes fornøjelse.

Første gengivelse af dansk juletræ, fra »Frølund og Flinchs ABC« 1842.

»Pyntet smukt af en usynlig Haand ...«

Flinchs juletræ fra 1842 giver, trods træsnittets simpelhed, gode oplysninger om vor første julepynt. Træet står i en balje eller »fjerding«, omend ikke så smukt, som beskrevet to år senere i H. C. Andersens »Grantræet«. Her bliver det nemlig »reist op i en stor Fjerding fyldt med Sand, men Ingen kunde se, at det var en Fjerding, thi der blev hængt grønt Tøi rundt om«.

Flinchs træ er pyntet med lys, forgyldte grankogler og frugter. I toppen sidder en engel. En sådan beskrives i »Tolv med Posten«, hvor »den lille Engel af Vox, øverst oppe paa Træet ryster med Knittervingerne«. Tillige ses små godteposer med hank, og træet er behængt med gaver. Man skelner en dukke, et ur, en sabel og en muffe. Gaver var i mange år træets vigtigste pynt. De

Vilhelm Pedersens illustration til H. C. Andersens »Grantræet«. Nederst t.v. »Peters Jul« 1889.

blev »plukket«, efter at lysene var brændt ned, og så forstår man jo bedre udtrykket »at plyndre træet«. Ifølge H. C. Andersen blev »Grantræet« totalt plyndret, selv for den »store Stjerne af Flitterguld« – som vi i dag hæger om år efter år. Efter jul paraderede husets yngste søn på gårdspladsen med topstjernen som medalje på sin skjortebluse.

I en københavnsk avis fra december 1822 beskrives et juletræ for voksne i forbindelse med et gavelotteri, der var meget populært: »Træet var behængt med alle Slags Fruentimmerstads såsom Shawler, Slør, Bijouteri e.t.c. hvilke betegnes med Numre og uddeles efter samme, blandt Damerne i Selskabet«.

I 2. udgaven af »Peters Jul« fra 1870, kroner en stork juletræet, der i øvrigt er behængt med kræmmerhuse og kagefigurer i stedet for gaver.

DEN FØRSTE JULEPYNT

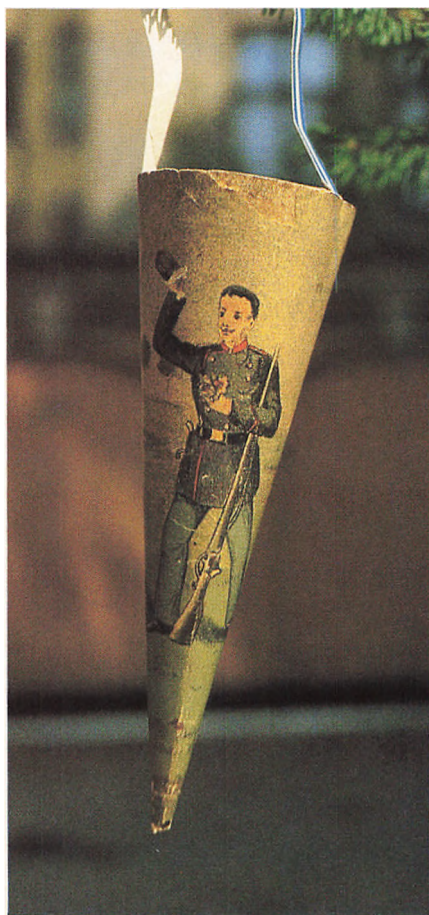

»Illustreret Tidende« 1897.

Allerede i udenlandske kilder fra 1600- og 1700-tallet omtales madonna, jesusbarnet og engle udført i honningkagedej, sukker og marzipan som julepynt. Peters juletræ er tillige pyntet med kunstig sne af vat samt et svøbelsesbarn med ansigt af glanspapir, en dekoration mange endnu mindes. I årene omkring de slesvigske krige foretrak mange af nationale grunde at sætte et dannebrog i toppen af træet. Som toppynt så man også en julenisse, der omkring århundredskiftet solgtes som udklipsark. Fra Tyskland kom omkring år 1900 spidsfindige metalspiraler, der som toppynt drejede rundt ved varmen fra lysene.

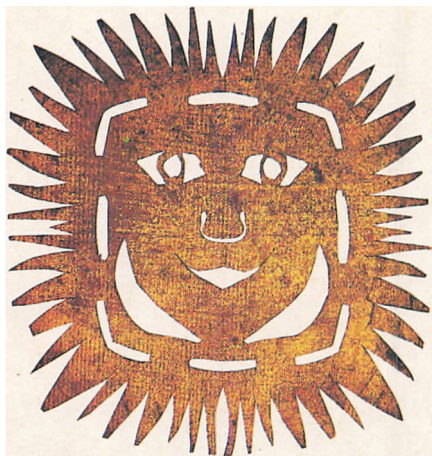
Endnu en gang er det nok H. C. Andersen, som – i »Krøblingen« fra 1872 – smukkeste skildrer stemningen omkring det pyntede træ samt fattigfolks og det lille barns benøvelse over gaverne og »flitteret«, som de

fik lov til at opleve på den lokale herregård: »... Juleaften stod et dejligt pyntet Juletræ i den gamle Riddersal ... De fattige Børn ... var indbudte; hver havde sin Moder med. Hun så ikke meget hen til træet, hun så hen til Julebordet, hvor der lå Uldent og Linned, Kjøletøj og Buksetøj. Ja derhen så Mødrene og de voksne Børn, kun de bitte små rakte Hænderne mod Lysene, Flitterguldet og Fanerne ...«

Kræmmerbus fra ca. 1860 (Legetojsmuseet).

»Hjerner klippet med en Saks ...«

»Stjernesol« klippet af H. C. Andersen.

Trods jag, mekanik og medietilbud samles mange voksne i december stadig med børnene omkring et bord, der bugner af papir, pap, vat og lim. Her bruger vi flere aftener på at klippe og folde »unødvendige« papirting, der ender på juletræet. Tænk, at vi endnu – én gang om året – kan nærme os det urationelle, som i

andre kulturer er et led i livsmønstret; tænk blot på festforberedelser i Orienten, hvor der fremstilles utrolige kunstværker af papir til årets fester, som der er mange af.

I Norden hører klipping af papirjulestads til de yngste juletraditioner, skikken er kun godt i 20 år gammel.

Papirguirlander, musestiger og flettede hjerner kendes i Tyskland fra begyndelsen af 1800-tallet, men hjernerne synes nu at være en næsten glemt tradition dér.

Det vides ikke nøjagtigt, hvornår julestads af papir blev almindeligt på danske træer. Selv om vi blandt det ældste eksisterende julestads finder en jakobsstige af pap fra 1835, var træet almindeligvis kun pyntet med gaver, lys, kager og gyldne frugter.

H. C. Andersen hjælper dog med interessante oplysninger, hvad julepynt angår. Allerede i 1844, i »Grantræet«, fortæller han, at: »Paa Grenene hang de smaa Net, udklippede af couleurt Papir.« I »Tolv med Posten« fra 1861 fortæller han, at

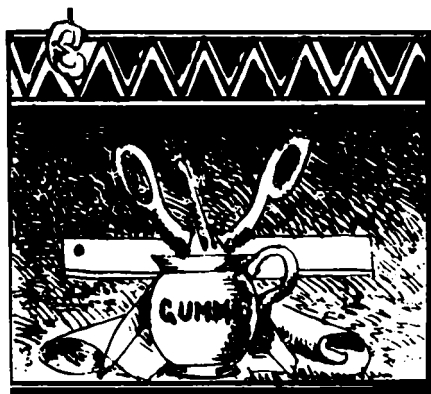
JULESTADS AF PAPIR

juletræet »naar fra Gulvet lige op til Loftet, og groer med tændte Lys, forgyldte Æbler og Udklipninger«. Det vides ikke, om der er tale om beskrivelse af virkelige juletræer, eller om digteren også her ligger under for egen lidenskab. Han var jo en stor papirkunstner og kan meget vel have optrådt som pioner, også hvad angår julestads. Med sin store saks skabte han de fineste dukkemøbler af papir, og det skulle såmænd ikke undre, om han er opfinderen af silkepapirnettet.

H. C. Andersens kendteste julepynt er nok den smukke serie af dukker, der som aktører i et romersk karneval er klædt i broget glanspapir. Allerede som sekstenårig klippede og syede han i øvrigt figurer til sit dukketeater. Tanken at placere dem på juletræet lå jo lige for, idet de fleste juletræer på denne tid bar en rigtig gavedukke, indtil juletræet blev plyndret.

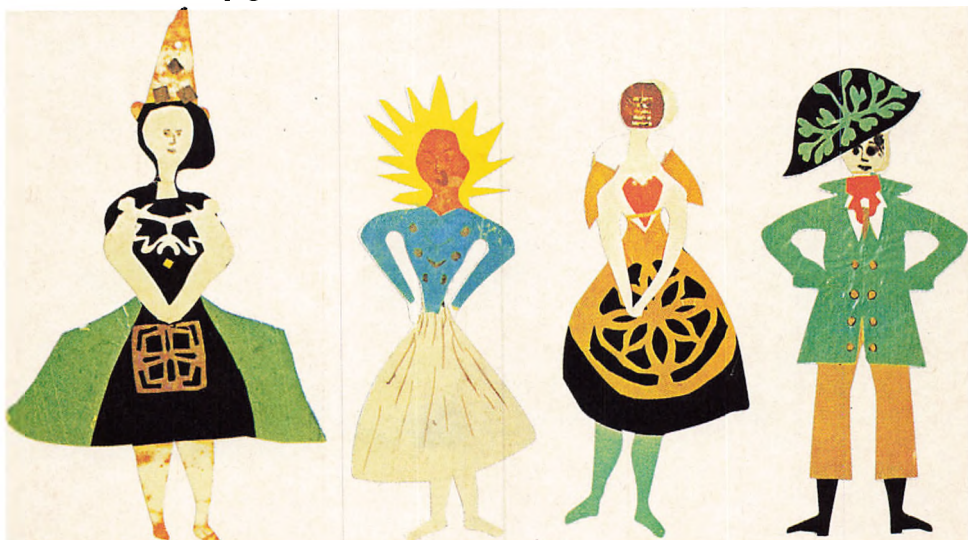
Henne i en krog mellem to huse havde den lille pige med svovlstik-

kerne sit Julesyn, det var en iskold nytårsnat. Juletræet, hvor »tusinde Lys brændte paa de grønne Grene, og brogede Billeder som de, der pynte Boutiksvinduerne, saa ned paa hende«. Hun tænker ikke på julestads, for det er hende fremmed – hvor fint set af Andersen.

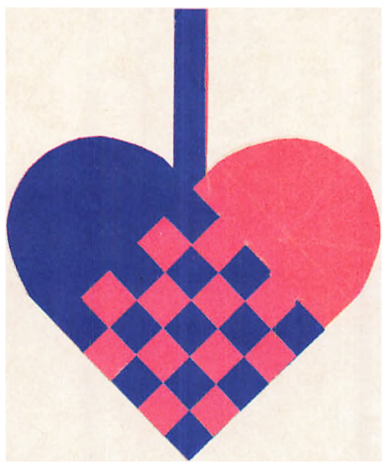

»Juleklipping« fra »Juletræet, hvordan Moder lærte os at pynte det« ca. 1890.

Papirdukker til juletræ klippet af H. C. Andersen.

»Kræmmerhus med krøllet Hank ...«

Gammeltags julehjerte med plisseret kant.

Kræmmerhuset er en tidlig form for julepynt. Det har sit åbenlyse forbillede i de gamle kræmmers »slikposer«. Det upyntede kræmmerhus er måske i starten blevet hængt direkte på træet, men har siden ansporet til en mere kunstnerisk udformning, end kræmmeren formåede. I Tyskland er det på den første skoledag endnu skik, at forære børnene store, smukt dekorerede kræmmerhuse fyldt med slik.

Selv om det er svært at lave et perfekt kræmmerhus, er det dog for intet at regne mod det flettede hjerte, der pudsigt nok ikke omtales af papirkunstneren H. C. Andersen. Det flettede hjertes historie fortaber sig i det dunkle. Derfor er det så meget mere bemærkelsesværdigt, at dette stykke drilske julepynt i vore dage oplever en renæssance, idet de illustrerede blade hvert år før jul bringer nye og stadig mere komplicerede modeller.

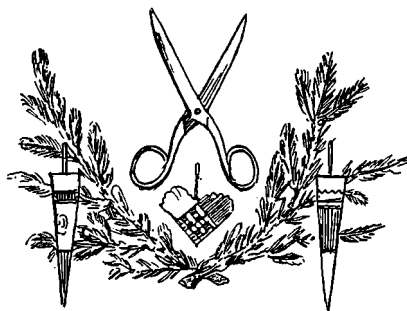
I 1. udgaven af »Peters Jul« vises et hjerte på træet, men det kan være en honningkage. I »Peters Jul« dukker

hjertet først op igen i 5. udgaven fra 1914 med Erik Henningsens tegninger. Her er vist et smukt, gammeldags flettet hjerte med plisseret kant.

I 1880erne udgives de første danske udklipsark med allehånde kurve, kræmmerhuse og hjerter med påtrykte tegninger. Alfred Jacobsen var førende forlægger på dette område. Han solgte også kulisser til dukketeatre, og fra 1877 udgav han tillige billedark som bilag til hæftet »Børnenes Julegave« – i konkurrence med Ernst Bojesens forlag, der udgav bogen »Børnenes Juleroser«. Det gamle skillingsviseforlag Julius Strandberg udgav også juleark.

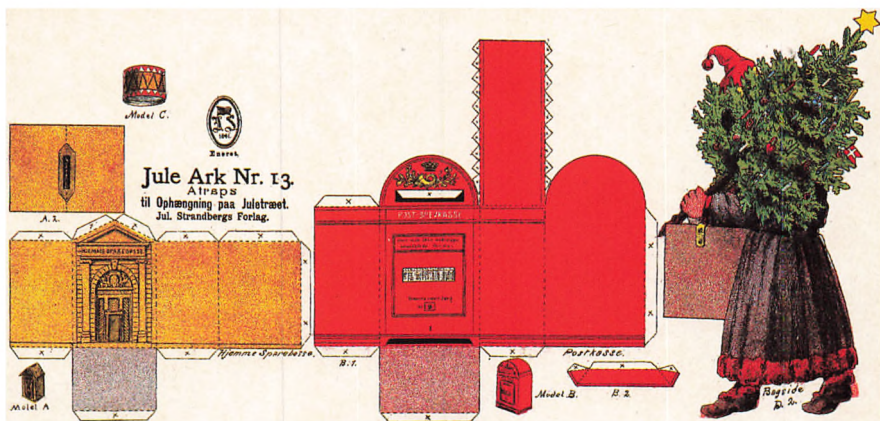
Man skulle ikke tro, at det var muligt, men der findes julestads, som er endnu mere kompliceret end det flettede hjerte. Her tænkes først og fremmest på arkitekt Hans Kochs juledyr, der lykkeligvis for nylig er genoptrykt. Hvor H. C. Andersens julestads er skabt af den tilsyneladende ubekymrede, naive billedkunstner, er Kochs juledyr så klart udtryk for arkitektens viden om rumgeometri og materiale samt præget af hans forståelse for papirets styrke og spændstighed.

Selv om stort udvalg og stadig nye

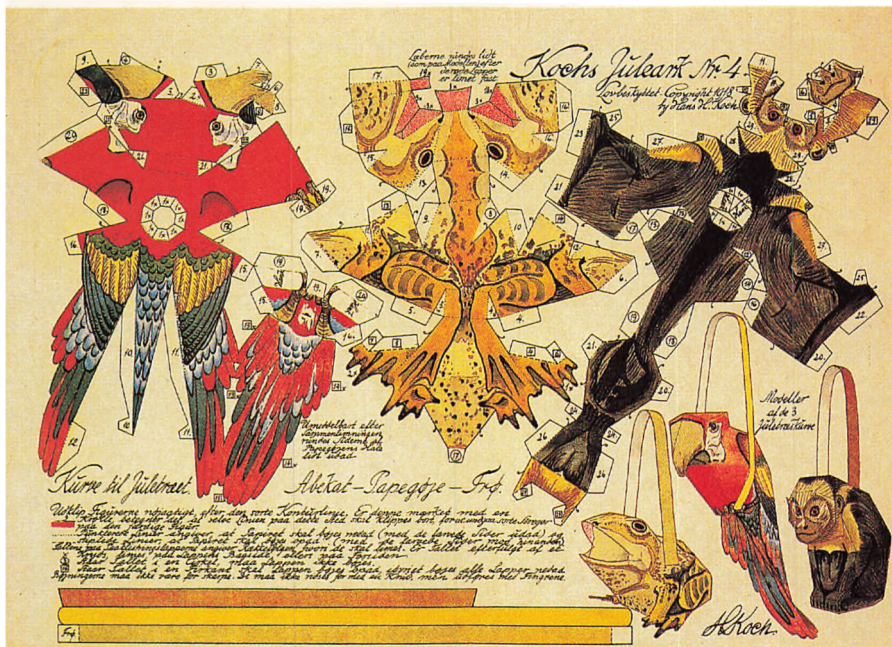
Tegning fra »Peters Jul« 1914.

KRÆMMERHUSE OG KLIPPEARK

udsendelser af udklipsark viste købernes interesse, især i tiden før 2. verdenskrig, har disse ark dog ikke formået at erstatte den hjemmelavede stads. En af årsagerne her til kan være den gennem generation

usvækkede kærlighed til H. C. Andersens eventyr. Hans detaljerede og varme beskrivelse af sin tids juletræ, med gammeldags hjemmelavet julepynt, har utvivlsomt understøttet en af vores fineste juletraditioner.

»Paa Loftet sidder Nissen ...«

Fra J. Th. Lundbyes
»Troldom og Huletanker«
1846.

Vor opfattelse af julemanden – som af julen selv – er, som tidligere nævnt, en blanding af hedenske, nordiske og hertil internationale, ofte merkantilt påvirkede forestillinger.

I den forbindelse sammenblandes begreberne julenisse og julemand, og det er jo ganske forkasteligt!

Nissen havde nemlig oprindeligt intet med julen at gøre. Hans familie var »de underjordiske«, der i hvert sogn holdt til i bakker og buskads; men nissen selv foretrak bondegårdens mørke kroge. Denne bogs forfatter kan præstere et autentisk signalement af nissen, modtaget i 1960 fra en gammel bornholmsk bondekone, som dagligt så ham smutte rundt, når gårdens øvrige

beboere var ude. Han forsvandt straks, når de andre kom hjem. Gårdsnissen eller *gårdboen* beskrev hun som en lille væver størrelse med gråt skæg, ligeså hans vadmelsklædning, og på hovedet bar han en rød hue. Nissen bærer altså, ifølge dette, en ganske almindelig almuedragt fra forrige århundrede. Beskrivelsen svarer nøje til de første danske tegninger af nisser omkring 1840, så datidens kunstnere må altså også have set ham. Og sådan optræder han også på de første nissepostkort fra omkring 1870.

Det må antages, at bønderne i forrige århundrede troede fuldt og fast på nissen. Det var derfor mod jul naturligt, at sørge ekstra godt for ham, som for alle andre på gården; især da han ellers let kunne blive ondskabsfuld.

Galhovedet er han sikkert siden blevet over at blive indblandet i salgsfremmende julemandsværksteder og andre tåbeligheder, der ikke er af hans verden. For i modsætning til nissen har hans af købmænd opfundne slægtning, julemanden,

... der smuttede han!

NISSER OG JULEMÆND

Hedenskab og kristendom på Joakim Skovgaard's julemærke.

Illustration fra Louis Moes »Julemandens Bog« 1898 – med julemand, nisse og juleengel.

oprindelig intet med nordisk idéverden at gøre. Han er nemlig en blanding af den revsende tyske Sankt Nikolaus og den mere gemytlige engelske Santa Claus. Begge adskiller sig bl.a. fra den danske nisse og hans almuefolk ved at være iklædt højerestandsklæder i festligt rødt med skindbræmmer, der ligeledes kanter deres »nissehue«.

Vor første oprindelige *julemand* er mere beskeden, han optræder i førsteudgaven af »Peters Jul«, og bærer en gråhvid vinterkappe af nordisk snit; men virker dog også noget bister, som Sankt Nikolaus. Det er samme figur, der optræder

omkring århundredskiftet hos vor populære juletegner Louis Moe.

»Santa Niko-Claus« bliver derimod reklamefolks markedsudræber og optræder grangivelig som plakatbærer samt entertainer i stormagasiner, og *hans* image bliver med årene stadig mere amerikaniseret.

En anden tvivlsom kombination er blandingen af julemand og juleengel – hedenskab og kristendom. Englen optræder endda sammen med nissen i Louis Moes »Julemandens Bog« fra 1898, og en god grundtvigianer som maleren Joakim Skovgaard forener dem oven i købet i sit julemærke fra 1913.

»Da vandrer - Peter, hører du? - ...«

Knecht Ruprecht tegnet af Fr. v. Pocci, 1840.

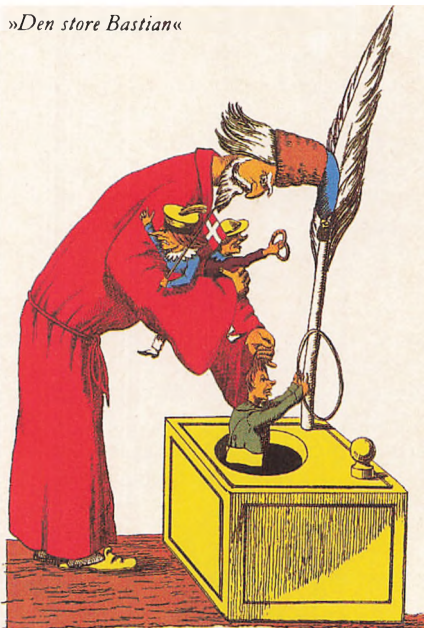
ring kunne bevise gode skolekunderskaber. I modsat fald kom tjeneren frem med riset, og i værste fald blev vanartede unger puttet i hans sorte sæk. Det vides ikke, hvor langt man har drevet denne form for plageri. I nogle tilfælde har den mindre flittige elev nok kun oplevet skrækken ved risets blotte tilstedeværelse og fornedrelsen over egen vankundighed – for derefter, med særlig taknemmelighed, at have modtaget sin gave.

En bog i samme ånd, som endnu i tyverne stod på så at sige alle børneværelser, var »Den store Bastian«. Han har en uforklarlig lighed

Skolens terminsprøver og karaktergivning var tidligere så djævelsk placeret, at man netop fik karakterbogen med hjem i juleferien, til almindelig spolering af højtidsglæden, når man havde forældre af »den gamle skole«. Mon fortidens undervisningsministre var klar over, at de dermed videreførte en uskik, der har hørt julen til siden 1400-tallet?

På hele kontinentet har barnets glæde over julen indtil vor tid været kombineret med frygten for de forudgående prøvelser, der havde forbindelse med besøget af *Sankt Nikolaus* og hans tjener med riset. Tjeneren bar det lidet tillidvækkende navn *Knecht Ruprecht* eller i Holland *Swarte Piet*. Sankt Nikolaus optrådte som en form for julemand med gaver. De blev dog ikke uddelt, før børnene under en pinagtig overhø-

»Den store Bastian«

JULEOVERHØRING

med julemanden og optræder da også i den tyske originaludgave fra 1844 som »Der grosse Nikolas«, »Den store Nikolas«.

Omslag samt side fra »Peters Jul« 1866, tegninger af Pietro Krohn og Otto Haslund.

En genklang af den revsende Nikolas fornemmer vi i »Peters Jul« under afsnittet »I Mørkningen Juleaften«:

*Hver Juleaften netop nu,
naar Julegrøden koger,
da vandrer – Peter, hører du? –
igennem Aftens Taager
med store Kanestøvler paa
den gamle Jul til Staden.
... Ved Husets Dør han stille staar
og lytter meget længe;
han vide maa, før ind han gaar,
om der er slemme Dreng.
Og hører han, at Faer er vred,
imens han Træet tænder,
han rokker straks ad Trappen ned
og ud paa Gaden render.*

Makkerparret *Nikolas* og *Knægt Roppert* (Knecht Ruprecht) har på dansk område kun været kendt i sønderjydske hjem med tysk tilknyt-

»Den gamle Jul« lytter, om børnene er artige, »Peters Jul« 1889.

ning; men i midten af forrige århundrede var det ulykkeligt – også uden disse persønners tilstedeværelse – at gennemføre en overhøring, før børnene blev sluppet ind i julestuen.

En sidste rest af denne form for »kysen børn ind i julen«, er den lejede studenterjulemand, som pludselig, groft maskeret, optræder i stuen og sætter en skræk i småbørn, som de til tider kan være flere juledage eller -år om at overvinde.

Illustration fra »Peters Jul« 1866.

»At Poeterne bli'er fler og fler ...«

Vilh. Pedersens illustration til »Den standhaftige Tinsoldat« af H. C. Andersen.

I Sveriges radio holder et par dygtige versemagere hvert år åben mikrofon op mod jul. Under gaveindpakningen kan man ringe til dem og få hjælp til at skrive det i Sverige uundværlige *julklapprim*, dvs. et lille vers, der antyder julepakkens indhold, men så gådefuldt affattet, at spændingen

Gnavbrikker; gøg, dragon, bus, ugle og potte samt gnavbrik set fra siden.

stiger ved modtagerens gætteri, inden gaven åbnes. Versene skrives på en strimmel papir, der lakkes til pakken, ofte sammen med en stump enebærris. Det er en både smuk og litterær tradition, der i øvrigt også er skyld i, at lakstænger op til jul sælges i et for os danske forbavsende antal.

Denne morsomme skik har vi glemt, på trods af at bl.a. flere af vores guldalderdigtere har moret sig

JULEGAVEVERS

med at skrive *gavedeviser*. En mester i faget var naturligvis H. C. Andersen, som livet igennem omhyggeligt opnoterede alle sine deviser.

Nogle eksempler:

»Med mine Eventyr«:
*Her har Du Nøglen,
om jeg tør sige
der aabner Dig Slots-Haven
i hans Rige.*

»Med mit Portrait til en ung Pige«:
*Naar disse Omrids
for Dine Tanker stige
da vil Du mindes »Hjertets Melodi«
Siig da: »Jeg har ham kjær!«
– Du tør det sige
man veed, Du mener kun min Poesi!*

»Med et Billede
af Rosenborg Have«:
*Der sidder en Amme ved Rosenborg Slot
to Jægere er der i Haven indtraadt
ak Gud, hvor det grønne gør Øjnene godt!*

For at forsøde opholdet for provinsskoler, som måtte blive i hovedstaden i julen, arrangerede Studenterforeningen hver jul i 1850'erne en stor juletræs- og pakkefest. En pakke, der indeholdt en af de dengang populære nøddeknekkere fra Sonneberg, havde en devise som

dels hentydede til den slesvigske krig, dels til Københavns pudsigste figur, Prins Ferdinand:

*Det er Ferdibrandt
bevæbnet fra Hoved til Fødder.
Han skal ned og knække
de holstenske Nødder!*

Før det industrilavede legetøj kom på markedet, var udvalget af gaver til børn ret begrænset, og mange af de mest kærkomne ting er næsten glemt i dag: kæphest, sprællemænd, tøndebånd, top og djævlespil.

Et populært julespil var *gnav*, det man spiller pebernødder om i »Peters Jul«. De fine brikker kunne være drejet af mahogni. Skjult for modspilleren var på brikkens underside angivet billed- og talværdier, altså en morsom og usædvanlig form for »kortspil«. Spillet er igen ved at blive populært, på trods af sit enkle, men usædvanlige udstyr – eller netop derfor – har det måske en særlig tiltrækning på et elektronspil-forvent publikum.

Billed- og talletterier var de vigtigste fællesspil knyttet til højtiderne, i modsætning til i dag, hvor de i form af bingo og enarmede tyveknægte tilfredsstiller den helårlige jagt efter spænding.

»Og siger hun takker Herren og Fruen ...«

»Peters Jul« 1914.

Julegaver var kendt før juletræet. Det tidligere omtalte julebrød var en del af tyendets løn; men der kunne tillige vånke et par nye strømper eller

stof til et par bukser. »Gaven« aftaltes dog ofte med husbond i forbindelse med karles og pigers ansættelse. Det var den tidligere nævnte *julerente*; et udtryk, der korrekt dækker denne næsten kontraktlige form for »julegave«. Lignende forhold kendtes i byerne blandt de ansatte i hus og butik. Juleaften fik tyendet lov at komme ind i stuen, hvor hver modtog en gave og takkede herren og fru for året, der var gået.

En særlig form for *julerente*, ofte i form af klingende mønt og en dram, skyldte man de håndværkere, som man i årets løb havde gjort brug af: skorstensfejer, maler, snedker m. fl.; men også tjenestemænd som postbud og vægter blev betænkt. I det fine stadstøj blev *julerenten* inkasseret –

En også herhjemme yndet engelsk juletegning med titlen »Gaven til præsten« – igen en julerente – mens klokkeren i baglokalet ikke »bærer julen ud«.

Både Viggo Johansens maleri (herover) og Henrik Olriks tegning (t.h.) viser, at tyendet var med i stuen juleaften – men beskedent i baggrunden.

fra hus til hus. Det skete ofte på tredjejuledag eller nytårsdag.

Kræmmeren var også sine kunder en julerente skyldig, og julerenten kunne være en tyngende post på hans budget.

Julerenten har eksisteret til vore dage i form af et beskedent stykke sæbe eller en pose knas leveret oven i de sidste julevarer; ligeså i firmaernes udsendelse af kalendere og lommebøger til brede kredse, og i form af en flaske til de mest betydningsfulde kunder. Julerenten opræder endnu i dag som julegratiale og julefrokost for personalet, og mange private har vel stadig en cigar til postbudet.

Det er også endnu almindeligt, at stille en julebajer ud til skraldemanden – eller renovationsarbejderen, som det med rimelighed nu hedder.

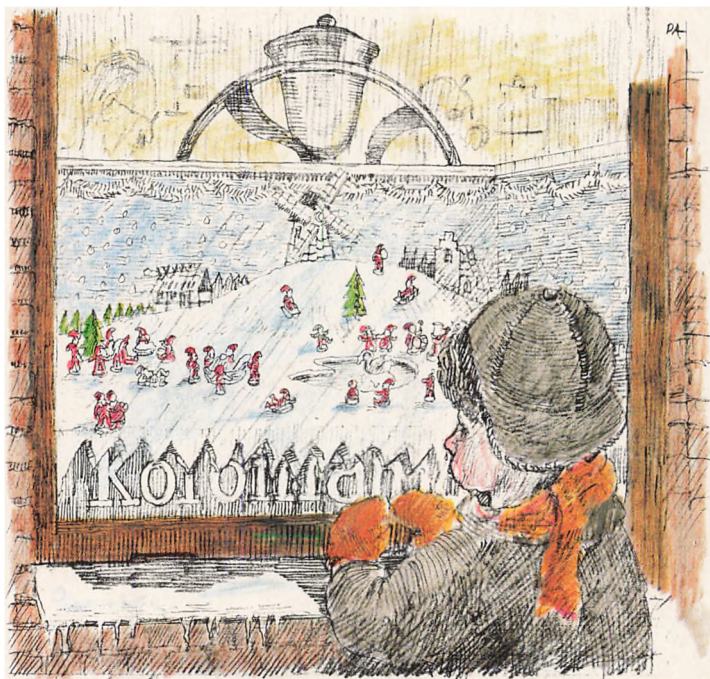
Skraldemanden i sin oprindelige skikkelse dukker for øvrigt op på sidste side i »Peters Jul«. I hånden har han den skralde, som meldte hans ankomst, her i det sørgelige ærinde, juletræets afhentning:

Det var jo rigtignok vissent, men det var dog, som om en gammel Ven for sidste Gang fra dem rejste.

Skraldemanden fra »Peters Jul« 1889.

»Sikken voldsom Trængsel og Alarm ...«

*Købmand Nielsens
juleudstilling, tegning
af forfatteren.*

Forretningens livets vældige satsning på julehandelen får mange til at blive godt trætte af »juleræset«. Medvirkende til ræset er sikkert dette, at »julestemningen« indarbejdes allerede fra begyndelsen af november, men brat afsluttes 1. juledag.

Man er tilbøjelig til at mene, at det kommercielle hurlumhej er blevet værre med årene, og det er *måske* en rigtig antagelse. Hvis man som barn levede uden for centrum af en storby eller købstad, var man kun udsat for det massive julepres, når man tog med mor »ind på juleudstilling«. I de rolige forstads kvarterer mindede de handlende også deres kunder om, at det snart var jul, men det skete stilfærdigt og kun i december.

Man kunne glæde sig over den lille lokale handlendes julevindue på

samme måde, som man frydede sig, når kassen med julestads kom ned fra loftet. I mørkningen kunne man stå længe med næsen trykket mod butiksvinduet og nyde alle de gammelkendte ting: det boraksbestrøede vat, spejlstumpen – der skulle forestille et gadekær – celluloidsvanen, nisserne af det mærkelige matte porcelæn og øverst på vatbakken møllen med rødt lys i vinduerne – og vingerne, der en gang imellem drejede rundt. Da man blev lidt ældre, fandt man ud af, at vingerne kun drejede, når købmand Nielsen satte kaffemøllen i gang, men det brød ikke fortryllelsen, den moderne teknik faldt jo endnu meget godt i tråd med den gamle.

I dag har hvert kvarter sit supermarked eller butikscenter, ja, selv

JUL OG KUNDER

ude på landet findes der stormagasin-
ner. Det har ikke alene bevirket, at
den lokale købmand Nielsen er væk;
også det herlige jule-handels-hur-
lumhej, som børn i gamle dage kun
oplevede én dag sammen med mor,
står nu på i ugevis, også i lokalområ-
det. Visse steder varer juleudstillin-
ger og -handel nu næsten to måne-
der. Derfor må man prøve at holde
stemningen kunstigt oppe med di-
verse »jule-påfund«, såsom optræk af
den lokale pigearde anført af han-
delsstandsforeningens formand i nis-
seantræk.

Var der reelt mindre »juleræs« i
gamle dage? Måske skjuler der sig i

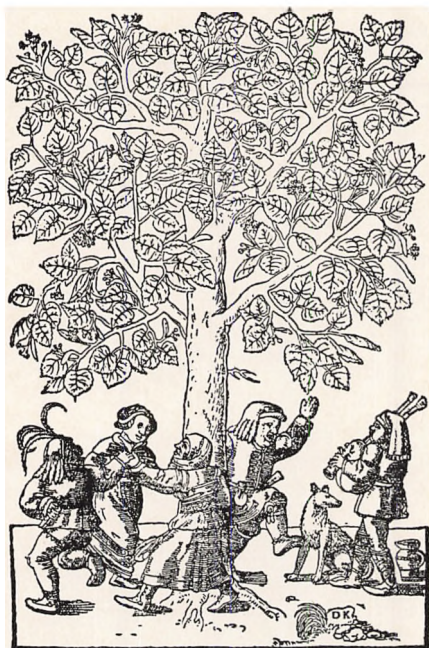
virkeligheden det samme juleræs bag
de dejlige billeder af gammeldags jul
på hovedgaden. Hvad er det nu,
Faber skriver?:

*Sikken voldsom Trængsel og Alarm,
det er koldt og man må gå sig varm;
Lygten tændes Klokkeren fire alt,
det skal være Aften med Gevalt.
Midt på Gaden sælges Træer og Frugt
se, Butikken hvor den stråler smukt,
Varer kan man få i tusindvis.
Tænk Dem bare under Indkøbspris.
Pris-Pris-Pris-Pris-Pris-Pris
Tænk Dem bare under Indkøbspris.
Pris-Pris-Pris-Pris-Pris-Pris
Tænk Dem bare under Indkøbspris!*

»Fra Højbroplads
ved Juletid« af Erik
Henningsen, »Ude og
Hjemme« 1883.

»Læg nu smukt din Haand i min ...«

Dansen om majtræet, tysk træsnit fra 1546.

»Den yndigste Rose« er også en Kristus-lignelse, der har forbindelse til livstræet. Siden de tidligste agerbrugskulturer har træet været symbol på frugtbarhed. På vore helleristninger gengives træet således ofte ved siden af kvinde- og mandsfigurer med tydelig kønsangivelse.

Det hedenske Uppsala-tempel var omgivet af en offerlund, hvor ofrene var slaver, der blev hængt i træerne. Det lyder ikke særlig frugtbringende, men i alle ureligioner er der en nær forbindelse mellem død og frugtbarhed. Disse grumme, fortidige offertræer er i virkeligheden slægtning til vort juletræ og har mere uskyldige efterfølgere i de helligtræer, hvor syge op til vor generation

At danse om granen er en udbredt nordisk skik, der af mange fremmede anses for mærkelig. Man kan endda træffe udlændinge, der finder det gudsbespotteligt at ledsage dansen med salmesang. Svenskerne finder f. eks. deres rige udvalg af overstadige sanglege mere passende til lejligheden. Der skal ikke tages stilling til dette. Lad os nøjes med at konstatere, at de, bedre end os, har bevaret en række traditioner med forbindelse til de tidligste europæiske juleskikke.

Det var, ifølge optegnelser, håndværkerne, som i 1500-tallets Tyskland indførte juletræet og dansede om det.

Kristus lignes ved »livets træ«. Her, som så ofte før, overtager kirken hedensk skik og symbolik.

Kristusbarnet og livets træ, tysk illustration fra 1500-tallet.

DANSEN OM TRÆET

ofrede klædningsstykker i håb om
helbredelse.

Frugtbarhedssymbolikken er både billed-, ord- og idémæssig åbenlys ved den gotlandske *ungmannsstång*, som er en høj gran, der er afkvistet på nær i toppen. Den knejser midt på gårdspladsen behængt med farvede bånd, når der er bryllup på gården.

Da Ingemann så smukt skrev, at »Grenen fra Livets Træ staar skjønt«, var han sikkert ikke klar over lignelsens foruroligende hedenske baggrund.

Dansen omkring frugtbarhedens træ er altså en ældgammel skik. Det er også tanken bag dansen om midsommerstangen og mere ubevidst bag dansen om juletræet.

I de allerførste juletræsberetninger fortælles, at træet blev opstillet på

Nisseillustration af Henrik Olrik, 1859.

tyske byers torve. Det er forbavsende, at denne smukke byskik hurtigt blev glemt og først genoptaget for halvandet hundrede år siden i form af »Byens juletræ«, der normalt blev rejst foran rådhuset. Vort første offentlige juletræ blev tændt i Århus omkring 1829, men på Københavns Rådhusplads først i 1914.

Viggo Johansens maleri »Glade Jul« fra 1895 (Hirschsprungske Samling).

»Vi løber dig med Sang imod ...«

»Julesangen« fra
»Peters Jul« 1889.

*Barn Jesus i en Krybbe laa
skjøndt Himlen var hans Eje,
hans Pude var af Hø og Straa
mørket var der om hans Leje.*

– Således oplever H. C. Andersen
julenat.

»Et Barn er født i Bethlehem« bør
dog have prisen som den salme, der
gennem de enkleste billeder skildrer

I det religiøse maleri er natten i
stalden et af de mest benyttede
motiver; dette af gode grunde, så
forunderlig kontrastfyldt sceneriet
er. Krybbescenen er også billedrigt
beskrevet i vore salmer:

*Denne julehilsen var populær i bertugdommerne.
Tegnet omkring år 1800 af kunstneren
T.H. Pingeling – ja, det bed han altså!*

Gulleguja

julenat; som et folkeligt træsnit. Den middelalderligt enfoldige latinske tekst er gendigtet af Grundtvig efter Hans Thomesens oversættelse fra 1500-tallet. Mon det ikke er den salme, de fleste kan huske brudstykker af?:

*En fattig Jomfru sad i Lon
og fødte Himlens Kongesøn.*

Eller:

*På Stjernetæpper lyseblaa
skal glade vi til Kirke gaa.*

Foruden det prægtige orientalske maleri:

*Og Østens Vise offred der
Guld, Røgelse og Myrrha skjær
Halleluja, Halleluja.*

Romantiske billedskønne lignelser fylder også Ingemanns »Julen har bragt velsignet Bud«, hvor:

*Grenen fra Livets Træ staar skjønt
med Lys som Fugle paa Kviste,
og barmhjertigheden rummes i:
Du fattige Spurv! flyv ned fra Tag
med Duen til Julegilde!*

Når Grundtvig digter frit, opstår originale julevisioner, måske smukke i »Velkommen igen, Guds Engle smaa«. Her skildres den intime dagligdag:

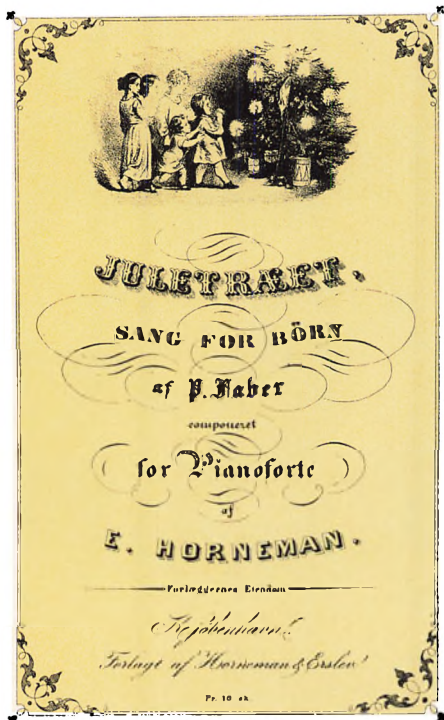
»Juleklokken« af Lorenz Frölich, »Illustreret Tidende« 1871.

*Med venlige Øjne himmelblaa
i Vugger og i Senge
vi Puslinger har i hver en Vraa,
som Blomster gro i Enge.
Det store under er nær, når juleklok-
ken kimer:
Da vandre Guds Engle op og ned
paa Psalmens Tonestige!
Og hymnen afsluttes med et ægte
grundtvigiansk højskolesyn:
Da aabner sig Himlens Borgeled,
da kommer ret Guds Rige.*

Tegning fra »Peters Jul« 1914.

»Nu er det Jul igen ...«

Titelbladet fra 1. udgaven af »Højt fra Træets grønne Top« 1848.

oprindelig er skrevet som en privat julevis til den Faberske familie, hvis navne indgår i teksten.

Lige så privat baggrund har hans anekdotiske og nok så gammelkøbenhavnske »Sikken voldsom Trængsel og Alarm«. Den blev først udgivet af sønnen William (ham fra »Højt fra Træets grønne Top«) i 1877, 27 år efter at den var skrevet til familien.

En af vore smukkeste julesange er nok »Der er noget i Luften«:

*Der er noget i Luften,
som gør mig så glad,
som trøster mit Hjerte
i Ungdommens Bad,
der er noget herinde,
et strålende Minde
med Kærter og Sang
om Julen, derhjemme, derhjemme
hos Moder engang.*

Den ikke-religiøse side af vor musikalske jul beriges gennem vers af Peter Faber.

Julen er vel også først rigtig i hus, når den danske familie har sunget »Højt fra Træets grønne Top«. Sjældent er borgerskabets fest skildret med en lignende mild humor. Hvor vi dog husker Peters tromme, de fire alen merino til en vinterfrakke, den kække Hendrik med fanen, bedstefaders varme hue og den tunge pung til moder, for:

*Julen varer længe
koster mange Penge.*

Vi føler os alle næsten familiært forbundet med personerne i denne sang. Det er pudsigt, fordi den

Vi er ikke forvænt med nye juleviser, men Mogens Lorentzen har dog føjet en klassiker til repertoiret ved »Juletræet med sin Pynt«. På smukkeste vis viderefører han her sine forgængeres juleglæde. Det dagligdags kommer frem i stroferne:

*Hjarter klippet med en Saks
af den fingernemme Slags,
Kræmmerhus med kerollet Hank
som saa let faar en Skavank,
mens han nærmer sig Ingemann, når
han skriver:*

*Og naar alle Lys er tændt
og der lugter brunt og brændt
er det som en Sommerdag,
der hvor Træet kommer fra.*

Højt fra træets grønne top
stråler juleglansen;
spillemand, spil lystigt op,
nu begynder dansen.
Læg nu smukt din hånd i min,
ikke rør ved den rosin;
først skal træet vises,
siden skal det spises.

Se børnlil, nu går det godt,
I forstår at træve,
Ihd den lille Sine blot
få sin julegave.
Løs kun selv det røde bånd,
hvor hun ryster på sin hånd!
når du strammer garnet,
kvæler du jo barnet.

Børn, nu er jeg bleven træt,
og I får ej mere,
moder er i køkkenet,
nu skal hun traktore.
Derfor får hun denne pung,
løft engang, hvor den er tung!
Julen varer længe,
koster munge penge.

»Højt fra Træets grønne Top« fra »Huslid« 1880.

Endelig svinger han sig op til næsten
Grundtvigske højder med slutnings-
verset:

*Juletræet paa Besøg
hilser os fra Eg og Bøg
med Besked derudefra
at det lysner Dag for Dag
og at Solen fra sit Skjul
ønsker os en Glædelig Jul.*

Lad os til sidst mindes en »Verds-
lig Julesalme«, således kaldet af sin
forfatter:

*Glade Jul, dejlige Jul
Grøn er Sommer, Høsten gul
Julen har Sneens tindrende Skin,
slanke Graner og barnligt Sind
Julen nu ringes den ind.*

Den er skrevet af Mylius-Erichsen,
og han sang den juleaften 1907 i det
nordøstlige Grønland sammen med
deltagerne i »Danmarks-ekspeditio-
nen«. Det blev deres sidste jul. De
bukkede under i polarnatten på
hjemrejsen til Danmarkshavn.

Tegning af Pietro Krohn fra »Børnenes Musik«
1871.

»Giv mig kun et Kys, det er jo Jul ...«

»Julekysset«, udbredt engelsk illustration fra 1875.

skillige beretninger om skolebørnernes løjer på Thomasdagen, den 21. december, der var sidste skoledag før jul. Eleverne mødte om morgenen med lys og penge til deres magistre, og blev til gengæld beværtet med pebernødder og mjød. Derefter kunne de vælge en rektor blandt eleverne; visse steder tillige det hele hierarki med etats- og konferentsråd, provst og andet fint folk. De blev naturligvis anførere under de følgende lege. Først blev strafferedskaberne, ferlen og riset, brændt under højtidelige former. Derefter legede børnene blindbuk; der blev sprunget over skoleborde, og i øvrigt foretog de sig alt det, som til daglig var forbudt.

I perioder med politisk undertrykkelse er det almindeligt, at folket i feststemning gør grin med deres undertrykkere. Det kan endda lægges så klogeligt til rette, at der levnes folket mulighed for afløb for mere oprørske tendenser gennem i virkeligheden nøje styrede, men tilsyneladende anarkistiske traditioner.

Den romerske midvinterfest, saturnalienne, der har så mange træk, som lever videre i julen, indeholdt også dette afledende element. Det var tiden, hvor herre og tjener byttede roller, hvor slaven skænkede gaver og til gengæld lod sig opvarte samt på skrømt straffede sin herre. Det fortælles, at han endda tiltog sig husbondens rettigheder i ægtesengen. En overgang valgte slaverne oven i købet en konge, hvem alle måtte lyde i festdagene.

Under den danske enevælde oplevede man noget lignende, og fra 1700- og 1800-tallet foreligger ad-

Ved bøndernes julestuer valgte man ofte en *julebis* eller *brudepræst*. Han kunne være iklædt lang kjortel, pibekrave af halm og bære en tørv som bibel. Efter at have indfanget karle og piger udlagde han drastisk bryllupsritualet, så ingen kunne være i tvivl om deres friheder, der til tider kunne gælde til næste morgen. Altså atter en kærkommen anledning til at drive spot, her med moralen og sognets øverste åndelige myndighed.

Lige så galt – eller værre – gik det til i byerne, så allerede i 1629 blev julestuer forbudt, og i »Danske Lov« fra 1683 forbydes udtrykkelig »al forargelig leg« om julen.

Holberg jeronimusser også over denne vildskab i komedien »Julestuen« fra 1724. Julestuer synes på denne tid at have beslægtet alle helligaftener omkring højtiden, selv den helligste. I komedien udbryder da også en af personerne, Arv: »Der

JULESTUEN

er mere ingen i den hele Gade, der læser et Guds Ord Jule-Aften.»

Den bedsteborgerlige forargelse hjalp nu ikke meget. Gang på gang måtte myndighederne indskærpe forbudet mod »utilstadelig adfærd om julen«. I 1726 op slog det københavnske politi en »plakat«, dvs. et påbud – eller måske snarere en advarsel – mod drikfældighed og løragtighed i jule-helligdagene. Det er interessant, at plakaten også nævner, at gaderne ved juletid blev gjort usikre af maskerede, ret så feststemte personer. Dvs. at man dengang ikke kun var maskeret i forbindelse med fastelavnstidens karnevaller, men at maskerne altså også blev brugt i forbindelse med festlighederne i jule-dagene. I 1730 blev det direkte forbudt at holde julestue både i julehelligdagene og på aftenerne

forud for disse. Det hjalp dog heller ikke, så i 1735 forbød ordensmagten julestuerne »aldeles«. Forbudet gjaldt dog ikke private julestuer i perioden mellem jul og nytår – i dagene efter at de egentlige julehelligdage var overstået.

Alt tyder imidlertid på, at »julestueriet« – på trods af myndighedernes modstand – fortsatte helt frem til begyndelsen af 1800-tallet, da juletræet trængte frem og samlede familierne omkring sig til mere stilfærdige sysler: spisning, sang og det nyopfundne fænomen »hygge«.

En sidste rest af julestuens frivoliteter genfindes dog i borgerskabets panteleg op til vore bedsteforældres tid, hvor pantet kunne løses ved et kys.

Vilb. Marstrands skitse til Holbergs komedie »Julestuen«.

»Paa Gaden knalder det Skud paa Skud ...«

Hulemaleri fra Dordogne og svensk julebuk.

Lys kunne ifølge gammel folketro holde troldtøj på afstand. Når man juleaften satte en tælleprås i vinduet, var det nok for at ønske kære afdøde velkommen, men sandelig også for at bortjage mere skrækindjagende gæster fra det hinsidige. Men pludselig kunne han stå der, julebukken. Ja, man vidste jo nok, at det var en af sognets karle, der var krøbet i et gammelt vædderskind med hoved, horn og det hele; men det var alligevel en gruelig skabning, der kyste ungerne, og som man sagde »kunne gøre fruentim're med barn, uden at de vidste a'et.«

Julebukken har måske rødder tilbage til de ældste kulturer. I 45.000 år gamle huler i Dordogne i Frankrig

JULESPILOPPER

Knecht Ruprecht fanger drenge, som laver spilopper, illustration fra 1700-tallets slutning.

er han malet på væggen, bukkemanden. Det var stammens åndemaner, som havde forbindelse med ukendte magter. På alle senere kulturtrin, helt op til forrige århundredes julebuk, optræder han som et uhyggeligt væsen med evner for trolddom og frugtbarhed.

Skrækken i julestuen satte sig dog hurtigt, når bukken begyndte at tigge om æbleskiver og en dram, før han rokkede videre til næste gård.

Visse steder afholdt man hestevæddeløb på Stefansdagen (2. juledag). Det skyldtes sikkert, at Sct. Stefan er hestens skytshelgen. Denne skik var nu mere udbredt i vore nordiske broderlande. I Sverige red Stefansrytterne med en oplyst stjerne – vel for at jage mørkets magter på flugt.

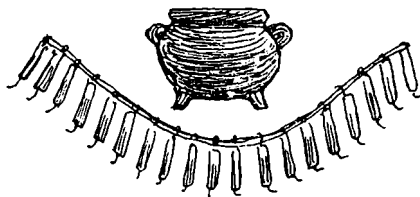
Foruden lys kunne det onde ikke lide støj. Mange julespilopper er

derfor meget larmende, og julelarmer fortsatte, selv efter at troen på dens virkning overfor troldtøj var glemt. I juledagene drog ungdom i by og på land støjende rundt, affyrede bøsser i luften og, endnu grovere, ind ad vinduer; slog lerpotter på dørene og gned på såkaldte rumlepotter, der gav en gyselig lyd fra sig. Siden flygtede man på skrømt, men lod sig villigt indfange og traktere. Helt vildt gik det til på Stefansaften. Da kunne hjulbøren ende på tagmønningen, eller pigerne kunne risikere at få skarn og aske smidt ind på det nyskurede køkken-gulv. Der var i det hele taget frit spil for de groveste løjer. Omkring midten af forrige århundrede måtte man i København ligefrem ved en politiplakat forbyde den overhåndtagende støjen med rumlepotter. I Nørrejylland, hvor det ligeledes gik ret så hedt til, kaldtes Stefansaften også for rummelaften.

Mange af disse skikke hører nu til vore nytårsløjer, således også i »Peters Juk«:

*Naa, hvor det buldrer derude! Hor!
Der kom en Potte paa Karens Dør.
Det var vist Anders, for Karen siger,
at han gør Løjer med alle Piger.*

*Paa Gaden knalder det Skud paa Skud,
nu skyder Drengene Aaret ud...*

*»En julebisp eller mand, der agerer julebuk.
Stemmingsfuldt maleri af Faxøe fra ca. 1825.*

»Og Østens Vise offred der ...«

» De hellige Trekonger besøger et bondehjem«. Maleri af Christen Dalsgaard, 1860 (Soro Kunstmuseum).

Juletylvten havde tolv helligdage, fra 1. juledag til helligtrekongersaften, 5. januar. I takt hermed kunne bonden på storstuens loftsbjælke tegne tolv kridtkredse. Det var *jule-* eller *sole-* *mærkerne*. Hver dag noteredes vejret i en kreds. Ved dårligt vejr om formiddagen blev øverste felt overkridtet, og om eftermiddagen nederste, så kredsen kunne være udfyldt

I loftsbjælkens jule- eller solemærker – vore tipoldeforældres »vejrudsigt« for de følgende 12 måneder.

ved heldagsregn eller ren ved heldagstørvejr. »Efter alle solemærker at dømme« skulle dette give vejret måned for måned i det kommende år; dog taget med »et gran salt«. Vejrvarsel kunne også tages på en anden måde: før julemessen strøede man salt ud i tolv løgringe, og ved hjemkomsten undersøgte man så, hvor vådt saltet var blevet i de enkelte ringe, på den måde tog man varsel om de tilsvarende måneders nedbør.

Helligtrekongersaften kunne man

JULEMÆRKER - JULESLUT

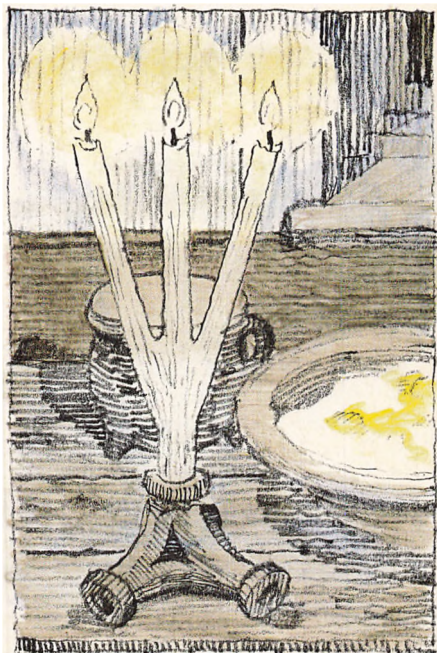
i by og på land opleve julens sidste »mummespil«. Det var, når *helligtrekongertoget* meldte sin ankomst med rumlepotten. »Konger« var klædt i lange, hvide kjortler og stjernebræmmede spidshuer af guldpapir. En af dem var sværtet i ansigtet. De bar på en stor femtakket Bethlehemsstjerne, der kunne drejes rundt ved et snoretræk, og stjernen blev oplyst af en indvendig tælleprås.

I stuen fremførte »de hellige tre konger« optrin med sange. I de fleste tilfælde stammede disse sange fra middelalderlige katolske kirkespil; men de kunne også være isprængt dele af de folkelige ballader, som vi kalder folkeviser. Efter at være beværtet trak »de hellige højheder« sig tilbage og fortsatte til næste hus.

En rest af denne tradition lever endnu på visse syddanske øer, bl. a. Ærø, hvor man »løber helligtrekonger«, og formummet bag maske, udklædning og med fordrejet stemme modtager traktement.

Med helligtrekonger var julen forbi. Hvis husmoder var en snild lysestøber, kunne hun gemme en lille krudtladning i helligtrekongerlyset, dér hvor de tre grene mødtes. Når flammen nåede dertil, slukkedes lyset med et knald og meldte dermed, at julen endelig var slut.

Ved helligtrekonger forlod juletræet sin lune stue; vemodigt for

Helligtrekongerstige, tegnet af forfatteren.

træet som for os – som Peter så gammelklogt ræsonnerer i »Peters Jul«:

*Se, nu er da Julen straks forbi.
Det er Helligtrekongers Aften.
Saa ender den rare Jul; men vi
er glade, at vi har haft den.*

– mon ikke vi er mange, der stadig har det sådan?

GLÆDELIG JUL og GODT NYTÅR

Citater benyttet som kapiteloverskrifter er hentet fra følgende julesalmer, -sange og -vers:

- »Et barn er født i Bethlehem«.
Tekst gendigtet 1820 af N. F. S. Grundtvig efter Hans Thomesens middelalderlige: Puer natus in Bethlehem, melodi: dansk folke-melodi. Side 10 og 46.
- »Glade Jul, dejlige Jul«.
Ingemanns gendigtning fra 1850 af Joseph Mohrs østrigske tekst med melodi af Franz Gruber. Det er i øvrigt »Julens Internationale« – den mest udbredte julesalme i verden. Side 2.
- »Her komme, Jesus, dine Smaa«.
Tekst af H. A. Brorson, skrevet 1732, melodi af J. A. P. Schultz. Side 38.
- »Højt fra Træets grønne Top«.
Tekst af Peter Faber, trykt 1848, melodi: Emil Hornemann. Side 4, 18 og 36.
- »Julen har bragt velsignet Bud«.
Tekst af B. S. Ingemann, trykt 1840, melodi: C. E. F. Weyse. Side 8, 12 og 14.
- »Julen har Englelyd«.
Tekst af N. F. S. Grundtvig, trykt 1845, middelalderlig melodi. Side 48.
- »Juletræet med sin Pynt«.
Tekst af Mogens Lorentzen, trykt 1939, melodi: Egil Harder. Side 22 og 24.
- »Nu er det Jul igen«.
Oprindelig svensk julesang fra 1700-tallet. Side 40.
- »Peters Jul«.
Tekst af Johan Krohn, trykt 1870, 2. udgaven. Side 16, 28, 32 og 44.
- »Paa Loftet sidder Nissens«.
Tekst af Margrethe Munthe, norsk, skrevet ca. 1900, melodi: tysk skillingsvisse. Side 26.
- »Stikken voldsom Trængsel og Alarm«.
Tekst af Peter Faber, trykt 1877, melodi: Emil Hornemann. Side 3, 6, 20, 30, 34 og 42.

LITTERATUROVERSIGT

Den med * mærkede litteratur har delvis dannet grundlag for bogens illustrationer

- Abrahamsen, Povl: Træ og jul, København 1970.*
Baagøe, J. H.: Lysepind, tællelys og bondestage. Arv og Eje. Odense 1969.*
Cassel, P.: Weihnachten, Ursprünge, Bräuche und Aberglauben. Berlin 1856.
Dansk Folkemindesamlings arkiver.
Ellekilde, H.: Vor danske Jul gennem Tiderne. København 1943.
Feilberg, H. F.: Jul I-II. København 1904. Dansk Bondeliv. København 1952.
Frølund: ABC. København 1843.*
Frølund og Flinch: ABC. København 1843.*
Harrison, M.: The Story of Christmas. London u.å.*
Heltoft, Kjeld: H. C. Andersens Billedkunst. Albertslund 1977.*
Højrup, Ole: Landbokvinden. København 1964.*
Krohn, J.: Peters Jul. 1.-5. udgave. Trykår omtalt i teksten.*

- Lehmann, H.: Volksbrauch im Jahreslauf. München 1964.*
Miles, C. A.: Christmas in Ritual and Tradition. London 1912.
Nilsson, M, P: Årets folkliga fester. Stockholm 1936.
Olsson, M.: Julen för 100 år sedan. Göteborg 1965.
Piø, Iørn: Julens hvem hvad hvor. København 1977.
Rehnberg, M.: Svensk jul. Stockholm 1957.
Rietschel, G.: Weihnachten. Leipzig 1902.*
Rohde, H. P.: Peters Jul. København 1966.
Schmidt, H.: Von Weihnachten und den Weihnachtsbaum, insbesondere in Schleswig-Holstein. »Dietmarschen«, hefte 4, 1959.*
Selk, P.: Weihnachtsbräuche in Angeln. Jahrb. des Angler Heimatsvereins, 21, 1957.
Söderberg, H. L.: Sägner, seder och bruk på Södra Gotland. Visby 1924.
Søgaard, H.: Notiser om juletræets historie. Den gl. Byes årbog 1960.
Weiser, L. Jul: Weihnachtsgeschenke und Weihnachtsbaum. Stuttgart 1923.

REGISTER

- Adventskrans 17
- Bastian, den store 28
Brød og kager 8, 9
- Citat- og litteraturoversigt 48
- Dansen om træet 36
»Dopparedagen« 6
- Forberedelser til jul 4
- Gavedeviser 31
Gnavspil 31
Gåsesteg 7
- Helligtrekonger 46, 47
»Helligtrekongertog« 47
- Indholdsfortegnelse 2
- Jerusalems skomager 10
Jul og godgørenhed 12
Jul og kunder 34
Julebag 8
»Julebisp« 42
Julebuk 44, 45
Julegavevers 30
Julehalm 10, 11
Julekrybbe 18
Julelys og -stager 14
Juleløses jul 13
Julemanden 26, 27
Julemærker (til breve) 13
Julemærker (vejrvarsler) 46
Julemærker - Juleslut 46
Juleneg 12
Julenisser 26, 27
Juleoverhøring 28
Julepynt, den første 20
Julepyramide 17, 18
Julerente 32, 33
»Juleræs« 34, 35
Julespilopper 44
Julestads af papir 22
Julestager 14
- Julestuen 42
Julesul 6
Juletræ, det første i Danmark 18
Juletræer (offentlige) 37
Juletræets forløbere 16
Juletræets udbredelse 18
Juletræsstjerne og anden toppynt 20,
21
Juletylvten 46
Juleudstilling 34, 35
- Klausenbaum 17
Klejner 9
Klippearb 24
Knecht Ruprecht 28, 29, 45
Knægt Roppert 29
- Lysepind 4
- Mistelten 42
Mjød 42
- Neg 12
Nisser og julemænd 26
Nytår og nytårsløjer 45
- Overtro, julens 10
- Panteleg 43
- Salmer 38, 39
Sange 40, 41
Sankt Nikolaus 27, 28
Sankt Stefan 45
Saturnalier 3, 42
Slagtning 5
Solemærker 46
Stefansdag og -aften 45
Surgrød 4
Swarte Piet 28
- Thomasdagen 42
Tællelys 15
Tælleprås 4
- Vintermaj 16

